

Станіслав ЛЕМ

ЦИФРАНЬОВЕ ВИХОВАННЯ

Коли Кляпавція запросили бути ректором університету, Трурль залишився вдома, бо йому була осоружна будь-яка, зокрема й університетська, дисципліна. Отож, допечений до живого самотністю, він змайстрував собі зграбну цифрову машинку, таку кмітливую, аж він плекав надію, що матиме наступника і спадкоємця. Щоправда, всяко між ними бувало, і залежно від настрою, а також від успіхів у навчанні Трурль називав машиненятко коли Цифранеком, Цифранусем, Цифраненятком, а інколи — Цифраниськом. Певний час він грав із ним у шахи, аж поки воно почало ставити йому мат за матом. А коли машиненятко на міжзірковому турнірі перемогло в сеансі одночасної гри сто майстрів, поставивши їм гектомата, Трурль перелякався наслідків однобокого виховання і, щоб розвинути в Цифраньові духовні нахили, доручив йому вивчати поперемінно хімію і музику, і пополудні вони удвох бавилися невинними іграми на зразок знаходження рим до вибраних слів. Це, власне, вони й робили одного разу. Гріло сонечко, в майстерні було тихо, стрекотали реле, й чути було тільки римування у два голоси.

— Безодню? — мовив Трурль.

— Сірководню.

— Геннадій?

— Ванадій.

— Чебрець?

— Вуглець.

— Зірка?

— Сірка.

— Король?

— Пергідроль.

— Якого це лиха сама хімія та хімія! — напався Трурль. — Ти що, не можеш нічого іншого придумати? Плуг?

— Луг.

— Профан?

— Пропан.

— Химерний?

— Амфотерний.

— Офіцер?

— Ізомер.

— Капітуляція?

— Коагуляція.

— Досить уже хімії! — розгнівався Трурль, бачачи, що так може тривати без кінця й краю.

— А чому? — закомизився Цифранек. — Хіба її хто заборонив? Не можна ж змінювати правила під час гри!

— Не мудруй! Не тобі мене вчити, що можна, а чого не можна.

Тим часом малюк спокійнісінько мовив:

— Тепер ти. Бензол?

Трурль мовчав.

— Вапно? Берилій? Оксалат? Азот? Дякую, я виграв! — вигукнув Цифранек. Трурль якусь хвилину сопів, очима шукаючи викрутки, проте, опанувавши своє роздратування, сказав:

— Досить на сьогодні цієї забави. Візьмімося тепер до вищого мистецтва, а саме — до філософії, бо філософія — то королева всіх наук і як така стосується абсолютно всього. Спитай мене про щось, а я дам тобі дві відповіді, — одну звичайну, а другу — філософську!

— Чи білило це побілене чорнило? — спитало машиненятко.

Трурль чмихнув і сказав:

— Ні, йдеться не про такі запитання — це стосується тільки словника...

— Але ж ти тільки що сказав, що філософія стосується абсолютно всього, — зтявся Цифранек.

— Спитай у мене про щось інше, коли тобі так кажуть!

— Чому добрий злодій не те саме, що злий добродій?

— Звідки ти береш такі ідіотські запитання? — напався на нього Трурль. — Ну, гаразд. Зрозуміло, ти ще не маєш досвіду. Чи ти знаєш, чого тобі хочеться?

— Трохи погиркатися.

— Та не цієї миті, віслуче, а в житті!

— Я прагну слави, більшої, ніж твоя!

— То марна річ, вона не варта, щоб на неї витратити сили, і вже безперечно не може правити за життєву мету.

— А чого ж це ти тоді порозвішував на стінах усі свої дипломи й відзнаки?

— Просто так! Це не має значення. Не перебивай мене увесь час, бо я зараз візьму та й перепрограмую тебе!

— Ти не зробиш цього, бо так було б неетично.

— Ну, годі вже. Ходімо на горище — я дам тобі предметну лекцію з філософії, тільки слухай мене, вчися й не перебивай увесь час!

Отож вони пішли. Трурль приставив до комина драбину, виліз на неї, за ним видерся нагору Цифранек, і обидва стали на дасі, звідки відкривався широкий краєвид.

— Поглянь на драбину, якою ми вилізли з горища, — доброзичливо мовив Трурль. — Я її купив випадково, а оскільки вона була задовга, а я не хотів зробити її коротшою, бо вона зроблена з добрячого дерева, то я вибив у даху дірку й вистромив надлишок драбини через цей отвір. Як бачиш, вона стирчить тепер на два метри вище даху. Коли ти вилазиш по

ній знизу, то кожен твій крок, зроблений на наступному щаблі, має водночас чіткий і однозначний сенс. Та якщо ти лізтимеш далі, залишивши під собою горище й дах, сенс, який був у твоїх попередніх кроках, зникне на рівні даху, і вже не буде ніякого, крім того сенсу, який ти сам визначиш! Отже, можна сказати "Лізу на дах", коли спитають про те, навіщо ми ставимо ноги на нижні щаблі драбини, але не можна так само відповісти, коли залізеш дуже високо! Там, нагорі, мій Цифраню, треба вже самому видумувати собі і мету, і сенс. In ovo то є ціла теорія вищого буття, або ж розуму, який, породжений вибриками й вихватками матерії, починає дивуватися з того, що він розумний, а не знає як того, що йому з собою робити, так і того, що означає цей його розлад! Запам'ятай мої слова, бо це дуже глибока притча з філософським підтекстом!

— А чи не означає це, що нас дуже високо занесло? — спитав малюк.

— Певною мірою самим пориванням, бо цей процес, коли вже набере розгону, мчить нестримно. А тепер зосередся, бо я говоритиму тобі про різницю між тим, що можливе, і тим, що неможливе.

— Я сам чув, як ти казав дядькові Кляпавцієві, що все можеш! — випалив Цифранек.

— Вгамуєшся ти нарешті? Я казав це в іншому розумінні. Знання усувають подив, бо того, хто все знає, ніщо не може здивувати! Отже, мене ніщо не може здивувати, утямив?

— А якби сталося те, що ти вважаєш за неможливе, ти так само не здивувався б?

— Не кажи дурниць. Те, що неможливе, статися не може. Якби, приміром, у цю мить до нашого садочка впав метеорит...

Він не докінчив, бо щось пронизливо свиснуло, будинок увесь задвигтів, з покрівлі зірвалося кілька черепиць, драбина затремтіла, а в садочку знявся стовп куряви, і враз усе скінчилося так само несподівано, як і почалося.

— Щось упало з неба! Напевне, метеорит! Тебе це не здивувало? — зрадівши, писнув малюк.

— Анітрохи, — збрехав Трурль, який мало не гепнувся зі стріхи. Те, що оце сталося, якраз служить для унаочнення лекції. Це був чистий випадок, або ж так званий збіг незалежних одна від одної подій. За даними статистиків, падіння метеориту на індиферентні житла є рідко можлива, хоча й трапляється таке дуже рідко. Однак неможливо було б, щоб за першим метеоритом упав одразу ж другий, і це тому, що...

Цифранек навіть не намагався слухати його дуже уважно, бо, перекинувшись через край даху, він роздивлявся чималу вирву серед решток огорожі й полуниць. На дні вирви блищало щось схоже на скляну брилу.

— Там щось є! — озвався він. Раптом щось знову завило, загримотіло, грюкнуло і здійнялося курявою неподалік дірки в землі.

— Другий метеорит! Тепер ти вже напевне здивувався! — захоплено скрикнув Цифранек.

— Метеорити не падають двічі в одне й те саме місце — такого не буває! — отямившись, вирік Трурль. — Цілком можливо, що ми спостерігаємо новий тип фатаморгани... Однак якби це мала бути дійсність, то наступне падіння метеориту виключалося б на дуже довгий час, оскільки за статистичними даними...

Загуркотіло, і в хмарі викинутих у повітря уламків у землю між двома вирвами врізалась якась блискуча брила, з такою силою, що будинок гойднуло, як човен на хвилі.

— Третій! — писнув щасливий Цифранек.

— Ховайся! — гукнув на нього Трурль, падаючи з драбини на горище і тягнучи за собою свого вихованця.

Піднявшись і сьак-так обтрусившись, вони, нічого вже не обговорюючи по-філософському, збігли до садочка. Трурль, похитуючи головою і тихенько зітхаючи, обійшов три великі вирви й нарешті присів край найменшої.

— Дивуєшся! — тріумфував над ним малюк. — А от я аж ніяк не дивуюсь, бо математика випереджає твою філософію! Множина планет перетинається із множиною метеоритів, унаслідок чого з'являється підмножина, в якій метеорити принаймні один раз влітають у полуниці. В тій підмножині має бути підмножина, в якій метеорити падають на планету дублями, а в ній — підмножина потрійних зіткнень!

— Дурниці, — заперечив Трурль неуважно, бо зішкрібав пісок і глину з таємничої брили на дні вирви. — Чому, власне, саме в НАС це мало статися?

— Тому, що, згідно з нормальним розподілом, — в КОГОСЬ воно повинне було статися, — випалив Цифранек.

— А в якій підмножині перебувають метеорити, начинені музичними інструментами? — запитав, випростуючись, Трурль, а Цифранек, зазирнувши до вирви, писнув від здивування.

Трурль пішов до доров'яного сараю і покликав екскаватор, але той, бувши дуже розумним, створеним громами з ясного неба, тільки тремтів, забившись у куток, і навіть не думав його слухатись.

— Отакі наслідки занадто досконалої автоматизації! — буркнув Трурль, бачачи, що йому немає звідки чекати допомоги. Отож, орудуючи лопатою і кайлом, він якось видобув із найменшої вирви уламок криги неправильної форми й увесь забруднений землею. Всередині уламок був тьмяний, проте, коли пильно вглядітись, там можна було розрізнити якусь циліндричну тіль, обмотану, наче змією, шнуром. Принісши з майстерні молоток, Трурль почав обережно, щоб не пошкодити вмерзлого предмета, довбати крижану брилу. Вона кінець кінцем розкололась, і з неї викотився бордового кольору циліндр, перев'язаний вишитою золотом стрічкою. Стукнувшись об держак покинутої лопати, циліндр гучно загримотів.

— Барабан... — здивувався Цифранек, підіймаючи його з землі.

І насправді, то був обтягнений козячою шкірою оркестровий барабан, що чудово зберігся. Цифранек одразу ж спробував вибити на ньому малий дріб.

Тим часом Трурль мовчки заходився біля другої вирви, бо і з неї стирчала крижана брила, до того ж набагато більша, ніж перша. Він раз-по-раз бив молотком, аж поки з-під крижаних скалок, що порскали на всі боки, вигулькнули два паралельні шкіряні футляри, зигзагоподібно зашнуровані ззовні, а далі з'явилися два сповиті в зелену тканину слупи. Трурль працював без перепочинку, і незабаром цей визволений від крижаних кайданів об'єкт уже лежав на траві.

Тканина, в яку його було сповито, була тверда, наче скло, й оздоблена рядом золотих ґудзиків. З одного кінця об'єкт був облямований відкладним коміром, з якого виступала прикрита суконним ковпаком довбешка, а з другого кінця стирчали слупи в футлярах.

— Начебто схоже на Істоту з Зірок! — схвильовано вигукнув Трурль.

— Рурки, що в нього на ногах, називаються крагами — я бачив такі в атласі старожитностей у мого вчителя Кереброна! Це один із допотопних роботів, зовсім архаїчний, дивися і запам'ятовуй. Покинь гупати в барабан, бо в мене вуха луснуть! Це його оздоблена куртка, це його капелюх, а що він тримає в руках? Палички! Вони належать до барабана, барабан до них, звідки висновок, що перед нами той, хто грає на барабані! Чи ти встигаєш за швидким плином моєї думки?

— Навіть виперджаю його! — зухвало вигукнув Цифранек. — Якщо барабан і той, хто на ньому грає, летіли разом, то це означає, що вони мали спільну траєкторію, але не були замкнені в метеоритах, бо метеорити не мають таких близьких одна до одної траєкторій, отже, полуниці нам витовкла льодова комета! А коли так, то ми маємо три фрагменти її ядра. Мене анітрохи не здивувало б, якби в третьому був диригент або віолончеліст.

— А це чому, мій розумнику? — спитав збитий з пантелику Трурль.

— Тому, що та комета мала зачепити хвостом цілий оркестр! Принаймні це цілком правдоподібна річ...

— Не чіпай його! Не торкайся нічого руками! Сиди спокійно, поки я тобі не скажу, чуєш? — знову розсердився Трурль, і, зміцнивши у такий спосіб свою позицію наставника, заходився далі оглядати істоту..

— Ці краги з пряжками... — повільно зауважив він. — Але чому матерія скам'яніла? Авжеж, авжеж, зрозуміло, вона замерзла на кістку, як і її володар! Ми могли б, ти чуєш, вивчити його спектроскопічним методом, беручи мікропроби, але в такому разі дізналися б тільки про його хімічну будову, а та будова не скаже нам, яким чином він потрапив до цієї крижаної труни! Найліпше буде, коли ми запхаємо його до воскресальні!

Глибоко замислений, сидів він навпочіпки біля Істоти з Зірок.

— Якби нам пощастило, то ми змогли б поставити їй запитання й дістати від неї цінні відповіді. Проте, яку ж нам застосувати матрицю воскрешання? От у чому заковика! Це не представник класу Silicoidea родини Festinalentinae, не кіберак, не кібероба...

— А я тільки скажу, що це звичайнісінький перкусист! Найліпше буде покласти його на піч! — проверещало своєї машиненятко.

— Сиди тихо! Робот роботіві не рівня!.. Поміщення на піч — діло нехитре і не потребує вживання тих знань, якими я володію! Легко допуститися дурниці! Барабан може бути предметом, що збиває зі сліду, або ж камуфляжем, і тоді процедура оживлення виявиться надто небезпечною, бо то може бути якийсь смертоносний апарат, що його зловорожий творець послав у Космос за тим, кого собі намітив, — бо й таке буває! А з другого боку, до застосування заходів по оживленню спонукає імператив космічної доброзичливості, розумієш? Таким чином я вдався до етики. А може, ми дізнаємось чогось більшого, коли звернемося до третьої ями! Трурль як сказав, так і зробив на очах у кмітливого Цифранека, що весь час заважав йому своїми меткими запитаннями, аж розгніваний Трурль почав дедалі дужче гатити у лід молотком. Розлігся оглушливий тріск, розколота брила розчахнулася надвоє, а разом із нею — ув'язнений в ній екземпляр. Трурль на мить аж занімів.

— Це через тебе! А щоб тебе...

— А як же космічна доброзичливість? — прошепотів Цифранек, щоправда так само дуже оторопілий.

Трурль добру хвилину дивився на блискучі лаковані штиблети з пряжками, темно-сині у червону смужку шкарпетки і холодні литки, що

стирчали, вже очищені, з половини крижаної брили. Його вразила надзвичайна охайність тих предметів.

— Може, це істота, що трималася культу своїх нижніх футлярів? — сказав він, міркуючи вголос. — Дивина! Та я не певен, чи вдасться нам оживлення розділених половинок... Слід було б спочатку з'єднати їх знову.

Ставши на коліна, він зблизька роздивився те, що розломлений мав усередині. Поверхня зламу блищала крижаними кристаликами, показуючи хаотичні вигини і візерунки внутрішньої будови.

Трурль почухав потилицю.

— Може, перед нами істота, зроблена з клею, одна з тих, про які писав у давнину кібермістик Клібабер? Тоді б ми мали одного з галактичних аборигенів, допотопного слизовика, якого називають у легендах "Лудиною"? Я пройшов стількома світами, побував у стількох системах, але досі мені ще не щастило побачити на власні очі Мислячого Маслюка! О, я мушу докласти всіх зусиль, щоб воскресіння закінчилося вдало! Який же то буде привід для розмов на онтологічні теми, не кажучи вже про те, яку міну скорчить твій дядько Кляпавцій! Але як же неідеально сконструйований оцей тріснутий! Бідолашний тріскунчику, яке ж у тебе заплутане нутро, тут ані гвинтів, ані клямок не поставиш, і не знати, що до чого пасує! І лише суцільний стан окрижаніння тримає вкупі всі ці звивини й розгалуження!

— Тату! — промовило машиненятко, зазираючи через Трурлеве плече. — Це не лудина, не маслюк і не слизовик, це звичайнісінький хандроїд!

— Що? Як? Не заважай! Що ти мелеш? Хандроїд? Може, андроїд!

— Ні, таки хандроїд, або ж охоплений хандрою андроїд. Я тільки вчора вичитав про таких в енциклопедії.

— Дурниця! Звідки ти це взяв?

— Бо у нього в руці келих.

— Келих? Який келих? Ото там, у кризі? А, справді! Ну, то й що?

— У такі келихи звичайно наливають цикуту, отже, він сам хотів її випити, тож він є невдатним самогубцем, а звідки взятися суїцидальним бажанням, як не від *taedium vitae*, тобто не від хандри?

— Занадто ризиковані силогізми! Ти неправильно міркуєш! Я навчав тебе інакше! — квапливо вичавив із себе Трурль, пересуваючи крижану брилу, в якій містився тулуб хандроїда. — Зрештою, тепер не на часі міркування. Ходімо нагору!

— До печі? — запитало машиненятко, аж підстрибуючи від надзвичайного захвату. — До печі! До печі!

— Не до печі, а на припічок! — уточнив Трурль.

Перш ніж покласти хандроїда на припічку, він узявся до копіткої роботи реставратора. Задубілими руками припасовував атом до атома, бо змушений був працювати при штучному морозі; були в нього також і хвилини серйозних вагань, що до чого пасує, — такий шарварок панував у хандроїдові. На щастя, Трурль мав змогу орієнтуватися за зовнішньою оболонкою, тобто — сукняним убранням, бо обшиті шкірою гудзики незаперечно вказували, де перед, а де зад.

Поклавши обидві істоти в теплі, Трурль зійшов до майстерні, щоб про всяк випадок ще раз погортати "Вступ до воскрешальництва". Він штудіював наукові праці, коли нагорі знявся галас.

— Зараз! Зараз! — гукнув Трурль і побіг нагору.

Робот у крагах сидів на припічку і з подивом обмацував сам себе, а хандроїд, випроставшись на весь зріст, лежав на підлозі, бо, наміряючись устати, втратив рівновагу й упав.

— Шановні гості! — з порогу озвався Трурль. — Вітаю вас у своєму домі! Ви, закуті в крижаних брилах, упали до мого садочка, знищивши мої полуниці, за що я анітрошечки на вас не гніваюсь. Я видовбав вас із криги, а потім за допомогою інкубаційної термічної реанімації, а також інтенсивної відновлювальної терапії допровадив вас до притомності, як бачите самі! Проте я не знаю, як ви потрапили до тієї криги, і мені страшенно цікаво знати, що з вами сталося! Даруйте мені мою настирність, а щодо всього іншого, то малюк, який стрибає біля мене, це мій неповнолітній нащадок...

— А хто ви? — кволим голосом спитав хандроїд, який ще сидів на підлозі, обмацуючи весь свій тулуб.

— Панове прибульці — ти, в шкіряних крагах, і ти, що палко і вогко вдивляєшся в мене, знайте, що я досить відомий омнігенеричний конструктор, звуть мене Трурль. Це моя майстерня на Восьмій Планеті Сонця, що його донедавна ще не було, поки ми удвох з моїм другом Кляпавцієм на громадських засадах не сконструювали його з галактичних відходів. Сфера моєї діяльності, ще від гонів, експериментальна онтологія, пов'язана з оптималістикою стосовно всіх розумів *Uniwersum*. Я розумію, що, несподівано опинившись на чужині, та ще й у такий спосіб, — все це завдало вашим єствам певного стресу, тож зберіться з думками й розкажіть, хто ви такі, і таким чином ми прискоримо обопільне порозуміння!

— А ти, мосьпане, не маєш ніяких зв'язків з боліцією гроля Спасенція, — іще кволим голосом спитав з печі перкусист.

— Про того короля, так само як і про його поліцію, мені нічого не відомо... перепрошую, у вас нежить? Розумію — це від переохолодження, кожен застудився б у такій холоднечі... може, вип'єте настою з липового цвіту?

— Я не застуджений, просто говорю з іноземним акцентом, — пояснив робот у крагах, з явною полегкістю погладжуючи золоті нашивки на грудях.

— Короля, від якого я в певному розумінні втік, насправді звать Гролем, і то з огляду на те, що править він не державою, а бержавою... але то ціла історія.

— Розкажи нам її! Дуже просимо! — запищав підскакуючи Цифранек.

Трурль угамував його суворим поглядом і сказав:

— Мені не хотілося б квапити вас — будьте моїми гостями, прошу! А ви, добродію, хто будете — андроїд чи маслитель?

— У мене ще так шумить в голові, — відповів той, що сидів на підлозі.
— Крижаний метеорит? Комета? Може бути! Цілком може бути! Комета, але не та! Я, певне, проґавив свою! Ой, лишенько моє, лишенько!

— То ви не хандроїд? — розчаровано спитав Цифранек.

— Хандроїд? Я не знаю, що це таке. В голові мені шумить.

— Прошу вас, не зважайте на цього малюка! — втрутився Трурль, спопеляючи Цифранека поглядом. — Панове, я бачу, що на вашу долю випало чимало знегод, тож даруйте мені за невчасне спонукання до обопільних рекомендацій, і запрошую вас до покою, щоб ви могли трохи оговтатися й заспокоїтись, а також трохи підкріпитись!

Після вечері, спожитої в цілковитій мовчанці, Трурль провів своїх незвичайних гостей по всій господі, показав їм майстерню і бібліотеку, а після всього припровадив їх на горище, де в нього були особливо цікаві раритети.

Це горище було впорядковане на зразок музейної зали. На полицях стояли експонати в олії, парафіні, самогоні, а з-під стелі, причеплений до грубої крокви, звисав чималий автоматичний пристрій. Він був чорний, наче вугіль, і на вигляд здавався мертвим. Та тільки-но до нього підійшли ближче, він ожив і спробував був хвицнути так званого хандроїда.

— Пильнуйте, панове, бо мої наукові помічники функціонують! — пояснив Трурль. — Автомат, який ви бачите на цій сталевій линві, вісімсот років тому збудував прамайстер старожитностей, архідоктор Нінгус, що задумав створити релігійного і доброго мисленника, так званого робота-святенника, або ж молитвенника. Обережно, пане перкусисте, він не тільки хвицається, а часом і кусається.

— Дай мені, Боже, чкурнути звідси, тоді знатимеш, на що я здатний!
— заскреготів заіржавілими трибками чорний молитвенник.

— Як бачите, панове, — з науковим запалом провадив далі Трурль, — він не лише розмовляє, хвицається й кусається, а й урочисто вірує!

Коли враз механічний фідеїст зняв такий ґвалт, що все товариство змушене було якнайшвидше покинути горище.

— Наслідки віри часом неможливо передбачити, — пояснював Трурль, коли вони гуртом спускалися драбиною доли. Після всього товариство повсідалося у вітальні, де все вже було приготоване — глибокі крісла, вогонь у коминку і електрополуниці з іонофорезною підливою.

Відігрівшись і відновивши сили, обидвоє гостей усе ще мовчки поводили довкола здивованими очима, бо Трурль, з огляду на ті

ускладнення, що звалилися на них, не хотів напосідатися зі своїми запитаннями. Тим часом Цифранек, вискочивши як Пилип з конопель, не забарився й виклав їм свою гіпотезу усіх випадків, обгрунтовану серйозними обрахунками. Це була гіпотеза про крижану комету, яка, обертаючись у зоряній системі, своїм хвостом зачіпала різні планети і, захопивши осіб, що перебували на тих місцях, до яких доторкнувся її хвіст, заносила їх, замерзлих на кістку, до перигелію, де, як відомо, ті тіла плуганяться, наче слимаки, поки після тисячоліть якась невідома пертурбація вибила їх із дотеперішньої орбіти й кинула на Трурлеву садибу. Перш ніж Трурль устиг його вгамувати, Цифранек вирахував із приблизу траєкторію руху цієї комети, а наклавши її на карту усієї зоряної системи, яку знав напам'ять, визначив такі коефіцієнти щільності заселення планет, що в нього вийшло чимале число — сім тисяч сімсот сімдесят три особи, що мали ще перебувати у хвості цієї комети. Ці особи, вихоплені в різні часи і в різних місцях, уже віддалялися від них, що оце бесідували тепер у Трурлевому будинку, з другою космічною швидкістю. Отже, падіння двох гостей у двох метеоритах, а разом з ними й барабана в третьому метеориті, стало тепер цілком зрозумілим фізичним явищем, і Трурлеві тільки й залишалося пожаліти всіх інших умерзлих у кригу комети невідомих пасажирів, яких йому не пощастить ні оживити, ні познайомитися з ними особисто. Хоча надворі давно вже була ніч, проте нікому не хотілося спати — річ зрозуміла, коли взяти до уваги те, як довго прибулі перебували в льодовому летаргічному сні і як цікавили їхні пригоди Трурля і Цифранека. Тож господар звернувся до врятованих із висловленим уже раніше проханням, щоб вони розповіли історію свого життя, пов'язану з їхнім кометовим вознесінням на небо. Обидва прибулі перезирнулися і, трохи поцеремонившись, кому першому взяти слово, дійшли висновку, що порядок цей визначив сам їхній визволитель тією черговістю, за якою він їх оживлював, тож першим почав свою розповідь робот у крагах.

РОЗПОВІДЬ ПЕРШОГО РОЗМОРОЖЕНОГО

— Погляньте на мене: перед вами — невситимий артист-перкусист, і від цього — все моє лихо. Ще шмаркатим малюком виявив я свій талант,

тарабанячи по чому попало і пробуджуючи в кожній речі властивий їй тон. У нашому роду було так одвіку. Я знаюсь на перкусії як м'якій, так і твердій, і все — від небесних громів до шурхоту пісового годинника — доступне моєму вмінню. Коли розіграюсь, увесь світ зникає мені з очей. У вільну хвилину я граю ще й на тамбурині, навіть сам можу змайструвати зграбненького інструмента, дайте мені лишень козячу шкуру та трухлявий пеньок або ж цеберко і цератку.

Однак у жодному оркестрі я не зігрівав собі місця — мандрую по світах, щоб у кожній капелі скуштувати талану, аби лишень та капела була доладна. Слух маю абсолютний і неабияк кохаюся в ударному гуркоті. І на скількох же планетах, зірках, у скількох філармоніях я бував! Де тільки не бував, де тільки не грав! А проте скрізь мені рано чи пізно палички самі з рук падали і неспокій гнав мою душу далі. Мав я і сольні виступи, де траплялось і стогону, й шалу, і сміху, й плачу, часом юрба мене на руках носила, навіть барабана мого на реліквії шматувала. Не слави жадаю, не до неї любов моя. Хочу загубитись у Великій Музиці, прагну оркестру, як річка — океану, щоб прилинути до нього і розлитися в безмежжі його. Сам я для себе — ніщо, все для мене — досконала мелодія, її я й шукаю, порпаючись по партитурах дні й ночі.

І от у планетарній слободі Алеоції я вперше почув про державу Гафнію. Це якраз там, де спіральний рукав локальної туманності загинається й переходить у манжетик із зоряною підкладкою. Отож ця звістка дійшла там до мене на погибель мою, запаливши в душі велику тугу — адже мені сказано було, що то держава не звичайна, а філармонійна, і що саме урівень з її кордонами тягнуться колони королівської філармонії. Сказано також, що там усяк грає, а король — слухає, бо мрія у нього така, щоб люд сповнив музичний храм Музикою Сфер! І кинувся я з дурної голови, в чому був, у путь, дорогою заробляючи собі гранням, вправним дробом розганяючи турботи й зігріваючи душу старому й малому. Водночас я дослухався кожної чутки про дивну державу, аби пересвідчитись, що була в тій мові правда.

Та дивна річ — що далі околиця від Гафнії, то більше хвалять її музикальні звичаї, вірять у Гармонію Сфер і кажуть — варто, мовляв, там жити, щоб грати! Проте що ближче, то частіше відповідають на мої запитання півголосом або й взагалі мовчать, похитуючи головами і навіть постукуючи пальцем по скроні. Пробував я ретельним випитуванням загнати тубільців у кут, а вони одбріхуються. Один старий з Оберузії сказав мені: "Грати там, звісно, грають, тнуть на всю губу без перепочину, але в гранні тому музики — як кіт наплакав, немюзична їхня музика, дечого іншого в ній забагато".

"Як же це — музика немюзична? — питаю зацікавлено. — І що воно, оте дещо інше, розкажіть-но?" — але він тільки на мигах показує, що, мовляв, шкода слів. А інші — знову своє: сам король Спасенцій, подекують, заснував на Гафнії Королівську державну консерваторію, віртуозів там, кажуть, сила-силенна, й панують там не якісь акробаціоністичні фіглі-міглі, зрутиніле ремісництво, а навпаки: натхнення, брама до золотострунного раю, бо є в них правильний напрямок і ключ від Гармонії Сфер — тієї, що Космос безмовно гучить нею! Метнувсь тоді я знову до старого, а він знай торочить: "Не скажу, ніби це неправда, але й не скажу, що правда. Хоч би що я тобі сказав, все не те було б. Коли хочеш, піди й подивися сам на власні очі".

Що ж, у своєму таланті я ніколи не сумнівався, бо, знаєте, братове-роботи, що як візьму я палички до рук, та як пущу їх малим дробом на гладінь свого барабана, то це буде не туркіт і не гуркіт, не звичайне бубоніння й тамбуринада, а така рвійна й хаплива пісня, що втриматись несила, навіть камінь зворушується!

І рушив я знову в дорогу, розуміючи, однак, що не годиться до філармонійного двору з його придворним етикетом отак собі пертися, як Пилип з конопель вискакувати, а тому й випитував усіх зустрічних про гафнійські шляхетні звичаї, — та мало що або й геть нічого не почув у відповідь, — усі тільки знай собі міни корчать, покиваючи тим, хто що має, — головою або й чим іншим, — ото ж нічого я до ладу й не довідався.

Отак простуючи собі далі серед зірок, зустрічаю якимось одного курдупеля, у смолі виваляного, він відвів мене набік та й: "Слухай-но, — каже, — ідеш до Гафнії? О щасливцю, і година твоя щаслива, намузикуєшся там досхочу, Спасенцій — могутній і добрий правитель, шанувальник муз — золотом тебе обсипле!" — "Що мені до того золота, — кажу. — Як там з оркестром?" — А він усміхається: "Щасливий, хто в ньому гра, за таке місце й життя не шкода!" — "А чого ж, — питаю, — ти не туди, а звідти чимчикуєш?!" — "Ет, — каже, — я до тітки, а тоді ще далі — нестиму слово про Спасенція, нехай звідусіль поспішають музики, бо відкрито вже шлях до Гармонії Сфер! І до Гармонії Буття, бо це — те саме!" — "Отже, — кажу, — й Симфонія Буття там теж є?" А той курдупель (правду кажучи, досить пожмаканий, виваляний у якійсь сажі чи смолі — певно, обпікся або що) як загорлає: "Та що ти! І де ти такий темний, недовіркуватий узявся? Хіба ти не знаєш, що Гафнія — то не звичайне царство чи королівство, а держава нового типу, або гралівство, і що Спасенцій — не просто собі король, а гроль! Виробив він, щоб ти знав, такий династичний проект, згідно з яким усі мають грати і тим гранням до цілковитого щастя догратися, і то не абияк, наосліп шкандибаючи, а в науковий, методологічний і теоретичний спосіб. Тому-бо утворив він Консерваторку Раді Міністрів і склав Гармонограму Гармонії Сфер, яку ось-ось не сьогодні, то завтра відкриють і виконають, а може, уже й виконали, отож біжи туди чимдуж!" — "І що ж то за гармонограмічно-гармонійна музика?" — запитую, а він мені на те: "То така штука, яка поєднує Особистість з Природою, розганяє Рій Смутків і витворює Рай Земний, а тому, кажу тобі, лети туди чимшвидше, бо брати участь у чомусь подібному — річ галактична!" — "Біжу, біжу пане курдупелю, — притакую, — але хотів би ще взнати, як оте королівство, тобто гралівство Гафнію, осягло оту Партитуру Сфер і Їхню Гармонію, звідки воно все взялося?" — "Ого! — вигукує глевтяк. — Вони мають на це і щонайдокладніші директиви, і щонайпрадавніше традиції, бо хоч грати вони завше грали, але робили це не так, не в той спосіб і не на тому, на чому слід, зате тепер уже все добре знають, тому від їхньої музики і зір, і слух, і дух забиває, отож біжи туди, бубністе мій любий, бо ще на репетицію спізнишся!" —

"Даруй, — кажу, — але я ніякий не бубніст, я першої гільдії артист-перкусист, а втім, розкажи-но мені ще трохи про гафнійські звичаї, аби і я там як слід поведився!" — "Ох, ніколи мені, — відказує, — йди хутчій, сам побачиш, і такий будеш мені вдячний — до смерті не забудеш!"

Отож подався я туди, а як окреслилися обриси планети, тобто гралівства, і виринув велетенський зовнішній Мармуровий Мур, а на ньому — золотий напис: КОРОЛІВСЬКА КОНСЕРВАТОРІЯ, уgliedів я неподалік дерев'яного візка, помальованого кольоровими фарбами, а на ньому — старого підтоптаного робота, що сидів і ськався, бо за довгий вік у ньому набилося повно ошкурків, аж суглоби рипіли. Я взявся допомагати йому, коли чую — він собі щось під ніс мугикає. "Що то за пісня?" — питаю, — а він: "Олеандринова!" Я зроду такої не чув. Тоді запитав я про Гафнію, а він глухуватий був, просить, щоб я кожне слово йому по чотири рази повторював, і нарешті каже: "Перкусисте! Ти молодий, міцний, верткий, меткий, до всякого діла вдатний! Не відраджую тебе до Гафнії йти, але й не раджу. Роби як сам знаєш". — "А там грають?" — запитую. "Ще б пак! З ранку до вечора грають і з вечора до ранку, адже в кожному краї свої звичаї, але зваж на одну пораду: мовчи. Хоч би що ти побачив — ні пари з вуст. Хоч би що тебе там вражало — ані мур-мур! Тримай язика на припоні, ховай лице, не подавай голосу — то, може, колись ще комусь і розкажеш, що ти там бачив і на чім грав!"

І хоч як я його просив, як благав, переконував, більше він і слова не зронив.

Це тільки ще дужче мене розохотило й запалило цікавістю, хоча й не можна сказати, ніби я стукав до Золотої брами Гафнії цілком спокійний, — бо ж нутром відчував — криється тут якась таємниця. Так чи так, а закалатав я щирозлотим калаталом (звук був справді чудовий, підбадьорливий), і сторожа мене залюбки впустила, лагідно примовляючи: "Он бачиш двері? Паняй туди сміло!"

Сіни були незвичайні — я опинився між незліченних колон та найщиріших скарбів — не сіни, а справжній храм, де на кожному кроці золоті інструменти порозвішувано. Отож я — до дверей, зайшов — і аж очі заплющив, таким блиском сяйнуло від алебастрів, оніксів та срібла, ліс колон навкруги, а я, виявляється, стою на дні амфітеатру, ой лишенько, не амфітеатр — безодня, глибинь, гафнійці, либонь, віками вкопувались у земну кулю, аж поки влаштували в ній, усередині, філармонію!

Місць для публіки, бачу, немає, все тільки для оркестрантів: одним — фотелі, іншим — столики, адамашком у срібний горошок покриті й рубіном притрушені, чудові, сріблом окуті, пюпітри, кларнети й гобої для духівників, тобто для дмухачів у труби, а над усім — павукоподібні свічники-жирандолі виблискують діамантами, і ніде ні глядацької зали, ні галереї, лише посеред головної стіни, навпроти оркестру, на всю ширину — єдина ложа, вся в коштовних оздобах та драпіровках, шнуровидлах та мармуровидлах, амурчики в мушлі дмуть, а ложу затуляє заслона парчова, з вигаптуваними ключами й бемолями, місяцем і зорями, і тягарці на ній олив'яні, поруч пальми в кадубах із будинок завбільшки, а за заслоною не інакше трон, тільки затягнуто її надто щільно, не розгледити нічого. Проте я зразу зметував, що то має бути гролівська ложа!

А внизу, посеред амфітеатру, видно диригентський пульт, і не простий собі пульт, а під кришталевим дашком — справжній вівтар, ще й напис над ним неоновий: CAPELLOMYSTERIUM BONISSIMUS ORBIS TOTIUS. Тобто — щонайліпший у світі капельмейстер, або керівник оркестру. Музикантів довкола купа, однак на мене ніхто не зважає, і вбрані вони досить чудернацько, з ліврейно-ліберальною, сказати б, розмаїтістю: в того литки у білих панчохах, поспіль нотами поцяцькованих, та ще й латаних-перелатаних, в іншого пантофлі з золотими пряжками у вигляді дієза, але без одного каблука; ще в одного — ковпак з плюмажем, пір'я, правда, міллю поїдене, а головне — жодного нема, хто стояв би рівно, так їх усіх ордени допереду хилять, а під орденами — сукно підкладене, аби їхній бренькіт не псував музики! Про все тут, бачу, подбали! Видно,

добрий у них монарх, меломан щирий, тому, певно, й падає дощ нагород на панів музикантів!

Проштовхуюся помалу крізь зібрання, бо саме, бачу, настала перерва в репетиції і всі поміж собою балакають, а капельмейстер у золотому пенсне повчає їх з-під кришталевого дашка. І не паличку в руці тримає, а справжню палицю, і так вимахує нею, що скоро, певно, втомиться, сердега, але то вже не мій клопіт. Зала велика, й акустику має, ачей, дивовижну! Я вже хочу заграти, аж знемагаю... а капельмейстер, оком на мене стріливши, мовить здаля ласкаво: "А, новенький! Чудово! Що вмієш — арфістом? Ага, перкусист! Онде отам сідай, у нас щойно перкусист вибув, побачимо, на що ти здатен! Сідайте, добродію! Пане віолончелісте, не пхайтеся!"

І зауважую я, що віолончеліст пхає щось диригентові до лапи — якийсь конверт, таки пухкенький, — листа йому написав, чи що? Ну, та хоч би там як, сідаю... А капельмейстер звертається зразу до сотні: "Кларнете! Не дидуридувидуридудим, а дідірідувідубідупі-і-ім! Це вам не глазурові віньєтки на торті, пане, а віваче, тільки не мольто віваче, вуха у вас дубові! А далі — тріллїтрулліфрулліфрам, і це не якась вам фіоритура, м'якше треба класти, м'якенько, але щоб зі споду зі сталевою підкладкою — отут м'яко, а отут — твердь! І — тріллїрідападабрабамм! Гей, ти, на тарілках, не глуши мені пікколо на шістнадцяту частину, бо лейтмотив зруйнується, не глуши, кажу!" Отож бачу я, що панують тут звичайнісінькі звичаї й манери, і балаканина тут така сама, як і по всіх концертних залах Всесвіту.

Сиджу собі в тому шумі-гамі й роздивляюся довкруг. Перш за все придивляюся до барабана: чудний якийсь барабан! Не такий собі простацький, а якийсь потужніший, боки в нього опухлі, тугі, аж масні, самичо-дівочі, та ще й лазурові, зі шнурами, гаптованими золоченим дубовим листям, а поверхня така вже нап'ята — без найменшого ґанджу, лунка й дзвінка, ото, думаю, гучний має бути від неї грім!

Дивлюсь, аж несуть партитуру, теж незвичайну — справжній тобі фоліант, у рисячу шкіру оправлений, хвіст тої шкіри китицею закінчується, а до китиці хусточку прив'язано, щоб рясний піт по завершенні справи з чола обтерти. Про все тут, бачте, подбали! А довкола, куди не глянь, герби, орли, грифони, музи повногруді, каріатиди, венери, фавни, бонбоньєри, бом-стеньги, грифи, гроти, шкоти, стакселі, пріапи, шторм-трапи, бізань-щогли, бейдевінди, так що, музико, линь! А над монаршою лежею — гралівський герб: державотворний пазур в оздобленому дукатами вінці, й заслона ложі ледь ворухиться, ніби гроль там уже сидить, але ховається. Від нас?.. А тим часом капельмейстер у пенсне — меткий, експресивний, усюдисущий — уже кричить: "Увага! По місцях! І — починаємо!" Враз усі кидаються до своїх місць, метушаться, гамірно настроюють інструменти, я беру до рук палички, аж глядь — то не палички, а якісь просто-таки ударні довбні! Звукові довбні! Я ноти швиденько нарихтував, на долоні поплював, дивлюся в ті ноти, як сорока в кістку, капельмейстер кричить: "Уно, дуо, тре!" — і стукає, і пенсне золоте на нас блискає, і ось уже скрипки стиха починають..., але що це? Капельмейстер диригує, а мені не чути анічогісінько, лише так, наче хтось на тертушку тре... ох, і скриплять оті скрипки... струни чимось запаскудили, чи що? Але ось і мій вступ, розмахуюсь, аби трамбамбонити, б'ю удатно, та чується тільки: "пстук, пстук", — наче у двері. Дивлюся — а барабан мій хоч би тобі здригнувся, поверхня якась тверда, ніби ставок замерзлий, навіть ніби торт, — не розумію нічого, і знову: "стук! стук!". "Ні, не буде діла", — міркую собі, коли це вже весь оркестр вступає: пищить, верещить, гупає, лупає, дивлюсь — аж тромбоніст своєму тромбоніві губами допомагає: "бу-бу-бу", а скрипалі — теж ротом — "ті-ті-ті", так ніби своїм інструментам підмогу да-ють, що ж це за гра отака, а капельмейстер, прислухавшись, по пультаві: бац! І каже: "Ні! Не так! Не годиться! Да саро! " Ми тоді ще раз, а він сходить з пульта, простує поміж нас, туди-сюди розгулює, вухом ловить скрипіння і скреготання, наближається усміхаючись, але якось так криво, і валторніста за щоку пальцями, наче обценьками, — хап! — та як крутне-крутоне, валторністові аж дух забило, а капельмейстер далі йде й мимохідь гобоя за вухо — смик! — і водночас другу скрипку палицею по голові — лусь! — сердешний грайко

поточився, хустка з-під підборіддя вилетіла, зуби мовби аж туш видзвонили, а капельмейстер до тромбонів і до решти шепоче з-під пенсне: "Драби! Що за безладдя! І це, по-вашому, музика?! Грати, грати, а то прокинеться гроль, отоді вже нам буде!" І знову: "Як капельмейстер диригентіссімус я вимагаю! Нагадую і повторюю: граємо Увертюральну Симфонію Тиші! *Silentissimo, allegro vivace*, а далі — *con brio* і водночас — *piano, pianissimo*, бо *chi va piano, va sano* !

Ага! Розумію, це жарт! Він з нами жартує, бо — добрий! Каже: "Панове! валторністе, арфісте, тромбоністе і ти, кларнете, такий-сякий! І ви, клавікорди, докладайте зусиль! Мідні й бляшані — плавно! Пікколо, чутливо, а віолончель іще чутливіше мені там! А фортепіано, тобто Сильнослаб, зважай на сурдину!" Далі підходить до пульта і стукає: "Під Нашим керівництвом, за Моєю командою, до Гармонії Сфер, за мною — грай!!!" І ми граємо. А проте й далі не чути нічого, крім скреготу, шарпання й стукоту, — анічогісінько! І знов іде диригент між оркестранти, усміхається, роздає м'ятні цукерки, — кому дасть цукерку, тому зразу ж і — палицею по лобі! Аж лоби гудуть! А він б'є, сповнений жалю, даючи зрозуміти — і ми таки розуміємо, — що не з власної волі лупцює, а Від Імені й За Дорученням, для того тільки, щоб Його Величності не принизити, щоб какофонія до королівського вуха не потрапила, тож усі, кому щойно влетіло, щуляться, усміхаючись до капельмейстера мило й покірно, а той, теж усміхнений, пригощає цукерками і — бац! бац! — не сам по собі лушпарить, а для того лише, щоб не поступитися принципами, щоб порятувати нетямущих, а може, й для того, щоб запобігти ще гіршим лупням, куштуванню справжнього батоба... Починаю про це здогадуватися, слухаючи, як у перерві музики балакають, один одному пластирі наліплюючи: він добрий, наш капельмейстер, недарма ж пишеться "Боніссімус", просто він змушений це робити, щоб гроль не розгнівався, ой, добрий, кажуть, диригент, і серце має золоте, але мусить лупцювати, аби нам хтось інший по лобі не дав! "Хто, хто інший?" — запитую, але ніхто не відповідає. Зрештою, щодо биття я вже дещо тямлю, а от щодо музики ніяк не второпаю, бо ж немає нічого, крім хряпання й дряпання, скреготу й стукоту, але все одно — граємо...

Диригент золотим пенсне блискає, бігає, лупцює усіх, і, хоч лоби нам тріщать, розуміємо: так має бути; аж раптом завіса ложі заворушилася і з'явилася з-за неї велика боса п'ята, на вигляд — гола, однак не якась там вулична, рядова, а миропомазана, з холоші Августійшої Піжами висунулась, крутнулась, складки завіси розхилилися, а за ними — хропіння, і не трон, а ложе в золоті й трояндах, з адамашковим блиском обшивки, а на золотім простирадлі спить гроль, симфонійно знудьгований, з оксамитовою подушкою на пиці, і нічого, спить собі, й квит, а ми під п'ятою — піано, піаніссімо, щоб не збудити... Прикидаємось? Ага, розумію, це — вдавана репетиція! Але чому диригентові лупні не вдавані? І чому в смичках немає волосіні, а барабан мій — як та стара дошка?

Спостеріг я ще й таке — в найтемнішому кутку зали стоїть шафа — велика, як орган, чорна, неосяжна й замкнена, а в шафі — загразоване вічко, і коли в когось трапляється явний фальш, там з'являється око, вологе й палаюче, страшенно неприємне, отож я й запитую у тромбоніста: "Хто то такий?" А він — ані пари з уст. Я до контрабаса — мовчить і той. До віолончелі — мовчить. До трикутника — мовчить. А флейтист мене копнув у ногу. І тоді я згадав дідову засторогу при брамі, та й став собі далі мовчки грати, тобто стукати. Аж тут щось моторошно заскрипіло, шафа в кутку відчиняється, і з неї вилазить хтось п'ятиповерховий. Чорний як ніч, з очима, як млинові жорна, всідається він між двома колонами, не приміряючись, мов десь у лісі, а сівши, починає до нас придивлятися своїм вологим палючим оком. Та ще й чухається неохайним карком об мармурові музині сідниці, ліктем на другу музу зіпершись — ох, і страхолюдний цей закутник, глянув я на нього — мурахи по спині забігали! Отоді-то й пропала у мене охота до музикування у філармонії Гафнії, бо як почав він свою пащеку роззявляти, то все роззявляв її й роззявляв, і така вона була велетенська, що, здавалося, кінця-краю цьому роззявлянню не буде, а як роззявив, то стало видно, що всередині все таке препаскудне, що й повірити важко: ікла гидкі, язик іще гидкіший, 'зміїстий та слинявий, врешті, устроїв той Шафій-Закутник пальцяру собі до пельки, та й ну в ній поволі, але настирливо колупатися! А я тим часом роздивляюся

навкруги і, побачивши контрабаса та духових, рота й собі роззявляю, аби спитати, що воно за проява, звідки, для чого й навіщо це диво, і взагалі — що воно таке? Та пригадалися мені слова старого робота, і зринуло в голову: "Хоч би що ти побачив, мовчи, ані пари з вуст, ані мур-мур!" І, згадавши це, заходився я далі, хоч литки тремтять і коліна підгинаються, грати на барабані.

На ноти дивлюся, а вони якісь невиразні, ніби мухи нотний папір позапаскуджували, не розбереш, де кварта, де квінта; плями, краплі, замазуране все кат зна як, — ох-ох-ох, кат би його забрав, міркую, — аж тут настає пауза тактів на вісім, і в ній — ох, і огидний звук: їдке, густе, мерзенне, плюгаве, на всю горлянку позіхання: роззявив Закутник пельку, клацнув зубами, потягся, карком своїм щетинястим об музині сідниці потерся, визирнув із закутка, принюхався, засопів, врешті гикнув — усмак йому тикнулося в цій храмовій, філармонійно зосередженій тиші, — але ніхто начебто і не бачить, і не чує анічогісінько! Навіть узнаки не дають! А пополудні — гала-концерт, сам пан гроль сидить у ложі, становниками оточений, розцяцькований зірками, у роздіамантених пальцях щось крутить і оте щось зволить пхати собі до вух — я очі напружую, аж там тарілочка щирозлота, гроль, виявляється, кульки з вати скручує, у благовонну олію вмочає й до вух собі засовує! Я вже анічогісінько не розумію! А тим часом ми таке фортіссімо цигикаємо, таку різанину витинаємо, що крізь загразоване вічко шафи, здається, навіть сльозу видно, проте гроль велить засмикнути завісу ложі, бо йому, мовляв, час до гролівських державних справ.

Як бути далі? "Панове музики! — каже сполотнілий капельмейстер. — Нам треба порадитися й одне одного покритикувати, бо все це не те й не так, побійтеся бога, де ви, де Гармонія Сфер, та ж ви гроля до хвороби таким гранням доведете! Відкриваю нараду!!!"

І поки я, не второпавши, що до чого, про всяк випадок крадькома позираю на шафу, вони один за одним просять слова і починаються такі аналізування й неліцеприємності, що їм від старання аж іскри з очей сиплються: критикують і виконання, і смичкові, й духові, й мідні — й те не

те, й це не так, пальці, мовляв, погано поставлено, вправності мало, репетицій не досить, тренувань бракує, не справляємося, колеги, як слід, не докладаємо зусиль, — і такі всі суворі до себе, а що вже до інших — не приведи господи: сухої нитки ні на кому не залишають, лише тромбоніста, трикутника й валторніста не зачіпають, хтозна й чому... І морочаться з кожною нотою, обмірковують, як із неї звуковий сік вичавити, адже нас усіх, кажуть, спільна мета об'єднує; я слухаю їх і дивуюся: з теорією кожен у них на ти, нарада йде як по нотах, слухаю, придивляюся, аж тут раптом на нас падає тінь, боже праведний, відчиняється шафа, а в тій шафі — почвара, чухає собі вошиве черево, чорним мохом поросле, пальцем до пупа лізе — не пуп, а чорний вир Мальстрему! І так, сопучи та гикаючи, чухаючись та крекчучи, сидить собі й неквапно, зі смаком і задоволенням колупається в носі, зосередивши на тому всю свою увагу. І враз западає страшенна тиша, бо такий собі непримітний курдупель, що сидів при дзвіночках, устає і, вдаючи, ніби обговорює пункт "про різне", мовить:

"Пане Капельмейстер! Колеги! Наші інструменти ні до чого НЕ ПРИДАТНІ, отже, нічого путнього в нас не вийде, бо й не може вийти! З вигляду вони ніби й гарні, й позолочені, але насправді — беззвучні, просто-таки дефективні, — гроби мальовані це, а не інструменти! Тому пропоную, щоб нам дали Справжні, а ці — до музею чи ще куди, хоч би й на смітник!" — і сів.

"ЩО-О-О-О?! ЩО-О-О!!! ЩО-О-О??? — закричав наш добрий, наш у пенсне, наш найліпший. — Інструменти ПОГАНІ? Негодящі? Не подобаються?! Перекладаєш власну недорікуватість, неспроможність на об'єктивні труднощі?! Ах ти, нероба, одоробло, ах ти, зраднику справи, та це ж диверсіум!!! Ти, бандюго такий-сякий, підісланий дворушнику, звідки ти такий узявся? Га, звідки?! Хто підсунув тобі цю злочинну думку?! А може, в тебе й спільники є? Хто ще так само вважає?"

Тиша запала — хоч маком сій, аж тут підбігає лакейчик двірцево-ліврейний і подає капельмейстерові записочку, той читає, віддаляючи від очей, папір, бо у своєму пенсне він робиться далекозорішим, аби всіх нас

бачити, а тоді каже: "Ну що ж. Оголошую перерву, позаяк мене викликають до Двору, на міністерську нараду. Як повернуся, то підіб'ю вам підсумки! А поки що — відбій!"

Отож ми сидимо собі й балакаємо у тому дусі, що, мовляв, бузина на городі, пане добродію, а моя хата скраю, пане дармограю, і так пробалакали цілісіньку ніч. Вранці приходять сурмачі-фанфаристи й оголошують Гролівський Універсал і Маніфест, згідно з яким має відбутися спеціальна наукова конференція, де будуть комплексно досліджені геть усі недоліки та вузькі місця на шляху до Гармонії Сфер (Г. Сф.). Хтозна й звідки з'явилася раптом сила-силенна меломанів, мелологів, музикознавців, звуковиків та мелодистів, усі з вищою поліфонічною освітою, усі проф. конс. та д-ри тих і сих наук, дійсні члени і члени-кореспонденти, що надсилають кореспонденцію з відповідними звукозаписами.

Щонайперше — наш виступ зафіксували на шестистах апаратах за допомогою повтиканих до інструментів мікро-мікрофончиків, а мені до барабана ще й макро-мікрофона засунули, потім усі ці записи запечатали зеленим воском і червоним сургучем, узяли проби вібрації повітря, крізь лупи оглянули нас, а заразом і всі закутки, після цього радилися сім днів і один місяць. Скрупульозність аналізу воістину неймовірна! Я ще в житті не бачив у одному місці такої кількості науковців! Усе було висвітлено й узгоджено з відповідних методологічних позицій, сама Його Величність зволили взяти над нарадою Високе Покровительство, хоч особисто участі в ній не брали, — заступав її тут Державний Секретар Обох Вух.

Останнього дня вісімнадцять деканічних ректорів хором зачитали нам експертоліз, зредагований усіма з цілковитою дослідницькою однастайністю. Комісія констатує, говорилося там, певні недоліки. Інструментарій справді не повністю повновартісний. Тут бракує цього, там — того, а отам ще й отого не вистачає. Тут, скажімо, у скрипці, струни до певної міри гіпсові, а он там до віолончелі насипано повно висівок. Так, звісно, бути не має, але чомусь так сталося. Тромбон заткнутий, бо туди потрапив чийсь бавовняний, з п'ятидесятипроцентною

домішкою нейлону другого сорту нічний ковпак, а може, й не нічний, принаймні радимо тромбона прочистити, а тромбоністові завжди слід мати біля себе сажотрусну щітку, аби можна було забезпечувати гру вчасним пропиханням. Клавикорди знайдено зовсім порожніми: всередині нема нічого, лише колишній курник для гусей. Гуслі: замість гусел констатуємо наявність гусей низької яйценосності, що засвідчив проведений за допомогою пірометра, чи пероміра аналіз, а позаяк пір'я утруднює гусям звучання, то й давати чистий звук гуси не можуть. Таким чином, слід АБО провести депір'їзацію цих останніх, АБО коштом державної скарбниці придбати нових гусей і забезпечити їх новим гусярем, бо теперішній гусяр не гусяр, а індикатор, тобто — відгодовувач індиків. А що ж до сильнослабого фортепіано, то в нім дві копи мишей поприв'язувано хвостиками до молоточків, через що воно дуже тоненько співає, надто з огляду на те, що мишівник геть усі фонди, призначені на мишачий фураж, розтринькав. Коли на те буде гrolівська ласка, на дибу його. Щодо Трикутника: він має бути металевий, а не здобний, хоч би й на дріжджах.

Тепер про басы. Головний контрабас під час пасажів перекидається, позаяк замість кілочка-упору має коліща, на якому їздить туди-сюди, тягнучи за собою й контрабасиста, через що контрабасист при кожному *basso dolce profondo* гепається додолу, задерши ноги. Висновок Комісії: його слід або прив'язати шнуром, або витесати знизу кілочок, або підбити клинці, або взагалі розколіщатити, тобто провести так звану деколесізацію. Смичкам придалася б волосінь, оскільки замість неї комісіальні експертанти діагностували лише атмосферу, тобто суміш азоту, кисню, двоокису вуглецю з домішками так званих благородних газів, а саме: ксенону, аргону й криптону, а також певної кількості водяної пари. Виявлено також певний обсяг рідинної емульсії, що є похідною від кашляння й чхання музик духовно-тромбонної групи. Комісія вважає, що волосінь усе-таки більш придатна до грання, ніж повітря, а надто вона зручна, на думку Комісії, для смикально-натирального совання по струнах.

І так далі — загальним обсягом у тисячу вісімсот сторінок, зокрема і про мій барабан: Комісія визнала, що ніякий це не барабан, а лише розмальована дошка, підперта дерев'яним, хоч і позолоченим, колесом. І сформулювавши триста вісімдесят один висновок, скерований галузевими шляхами до Міністерства труб, тромбонів та сурем, до Міністерства дзвонів, дзвіниць, сфер та гармоносферичної пропінації, а також до Вищої духовної палати, Комісія скріпила силу цих висновків маршальською печаткою.

Ох і схопився тут увесь оркестр на ноги, ох і загув, ох і задискутував!

"Так! — загукали всі. — Саме так! Барабан — кадуб старий, пеньок трухлявий, лайном напханий, сморід звідти аж б'є внаслідок некомпетенції чи обовдуріння! Флейти, альти, кларнети, гобої, сурми заткнуто, — це просто свинство, мерзота, бридота, геть таку погань, жадаємо творити звуки, о, дайте нам, дайте щось щонайкраще, будемо грати! Ось, погляньте, і в мене ганчіркою заткнуто, прошу, це ж кожному видно, а мундштук осьдечки взагалі без отвору, а тарілки — з цементу чи з бетону, тільки позолочені, як же на отакому грати?"

Я слухаю їх і дивуюся: чи я оце з глузду з'їхав, чи, може, вони, — адже все було видно з самого початку, звідки ж тоді ця запеклість, сушу собі голову, хочу щось зрозуміти, а в них тим часом — полум'яна музична буря, справжнє шаленство. Підводиться піаніст і, обводячи всіх очима, мовить:

"Ось, прошу, доповідна записка, яку я написав іще торік, але не встиг відіслати: "Згідно з моєю суверенною точкою зору, заради добра Г. Сф., категорично наполягаю, щоб замість гіпсу й цементу використовувались деревина, латунь та клепана бляха, а також жильно-звучні струни! Тільки так має бути, бо з того мотлоху, що ми нині отримуємо, не буде нічого, самий сморід!"

Страшенно вдоволений своїм виступом, він сідає і тріумфально дивиться на колег, що шумлять навкруг нього, вигукуючи: "Так! Саме так! І я теж, о, і ми зауважили вже давно, що там стружки, миші, цемент і навіть звичайнісіньке лайно, а звідки воно в царині Муз — хтозна, ми так хотіли повідомити, сповістити, виправити, але в мене нога боліла, а я мав судоми, а я захрип, а я написав достоту те саме, що й піаніст, тільки аркушик десь заподівся, а я — ще крутіше висловився, однак через хворобу ТІТКИ"... — і так вони один поперед одного гукають, а я тим часом бачу, що Закутник і далі чухмариться, чхає та гикає, присівши у відчиненій шафі, пазур об пазур потираючи, справжнісінький тобі Горилій, я тоді давай колег штурхати, показуючи та моргаючи, мовляв, он туди погляньте, а вони, розпалившись, ні на що не зважають, сповнені надій на кращий звук і кращу долю.

І справді — поважні дзвінкоціанти, білими поясами обперезані, по чотири в ряд вишикувані, вносять для нас найпрекрасніші інструменти — теперечки вже можемо грати! Невимовна радість охоплює нас! З'являється й новий капельмейстер у рогових окулярах, бо старий, у пенсне, пішов на пенсію з огляду на похилий вік, хоча, подекуди, бракувало йому барабанних перетинок, себто був глухий, як колода. А в залі тим часом здирають старого написа і прибивають золотими цвяшками нового: CAPPELMISTERYUM OPTISSIMUM, — і нумо до репетицій!

Але спершу Роговий бере слово:

"Принципи у мене прогресивні. Оголошую дискусію. Хай кожен висловить усе, що має найпотаємнішого на думці, що наболіло йому на серці. Хай признається! Без страху висловлюйтесь, мої любі, ні волосини вам з голови не впаде, ні вуха вам ніхто не обірве, ні копняка вам під зад не дасть, бо я — не такий! Присягаюся вам Гармонією Сфер і щиро божуся, і слово своє Диригентською присягою під проводом Його Величності Спасенція скріплюю!!"

Ох, як кинуться всі одне поперед одного теревенити! Красномовство плине як патока, і скрипалі, і валторністи, і сурмачі — всі балакають, та

так сміливо, що аж дух забиває: викривають, що хто кому, з ким і як, що відбувалося за того капельмейстера-пенсневіка: ох, чую, і лихословлять його, хто б подумав, що не любили його, наче батька рідного, — таж так щедро йому в тій любові освідчувалися, виявляючи знаки найщиріших почуттів, та ще й добряче натоптані конверти — певно, письмові освідчення — до рук йому совали, синівську чулість демонструючи, тимчасом як він їм лоби розтовкував — голубчик наш, лебедик наш, — примовляли, — як же він справедливо нас лупцює, а тепер отак-о паплюжать, кричать, що глухий був як пень, а скрипалі репетують навіть, що він був паралітик, що погляд мав вовкулацький і від того погляду в барабані дірки пропалювалися, — це може засвідчити присутній тут перкусист, — а я, розгубившись страшенно, щось собі під носа мурмочу, затинаючись, бо ж то сором так брехати, хоча й бачу, що брешуть по щирості, з чистого й сильного почуття, і не можу надивуватися, як же це так, що щира цнота, добра воля і поривання до найкращого можуть спричинити таке оббріхування, таке язикослиняве словоблуддя? Подейкують навіть, що він наврочував, що у мишей від нього молоко пропадало, що кривий був, кульгавий, горбатий, що клишоногість у нього, а як же із клишоногістю до Г. Сф. іти?

А Роговий записує, киває, притакує, однак трохи згодом, під час репетиції, бачу, щось до нас наче поволі чалапає, ми стараємось у мелодії заховатись, аж тут тінь від лапи, і щонайперше того курдупеля, котрий на дзвіночках грав, того заводія малого, — ХАП за вилоги, а тоді другою лапою скрипаля, котрий проти капельмейстера-пенсневіка стільки нагалалакав, — ХАП за пасок, і обох, — хоч і дригали ногами, — поніс до шафи, замкнувся там, і крізь наше анданте маестозо почулося: "Хруп, хруп, ням, ням!" — і тільки ми обох і бачили!

Граємо далі, але грання наше купи не тримається, бо в очах темніє. "Da saro al fine ! — волає Роговик. — Погано, іще раз!" Граємо, і як оркестр вступає, то аж мурашки по спині біжать від повноти звуку й тону, але поміж цих мурашок відчуваю й якихось інших, зовсім не музичних, до того ж ноти плутаю, бо від щохвилинного зиркання у куток мені в очах усе мерехтить. Форте якраз іде, мідні гримлять, але, схоже, ніби якимсь

тремтінням послаблені, й тут Горилій відчиняє шафу, провітрюється, на порозі сідає, гикає голосно — це ж йому той, що з дзвіночками, відригується, о Боже Правий, о Гармоніє Сфер! А від того ригання — бо від чого ж іще — смички на фальш з'їхали, а піаніст як замолотить по клавішах, наче його пропасниця тіпає! Капельмейстер роговий кривиться, наче жабу з'їв, — ох, ганьба, на таких інструментах — і так кепсько грати, гидота якась, а не музика, чи не сором вам, ледацюги й гультаї! Нумо ще раз! І викладає нам з-за пульта теоретичні директиви, роздає нам вітаміни й пігулки, приносить нам стимулятори закордонні, у пляшечках, спеціально імпортовані, — не жалкує коштів Його Величність гроль, а проте знову фальш лізе, і тоді скликається Постійно діюча наукова комісія, яка вже що постановить, то так і буде!

Входять поважні дзвінкоціанти по четверо в ряд, стають від нас по праву руку і хто сфальшує в мажорі, тому премію геть, а хто в мінорі, тому штраф. Граємо форте, але знову фальшиво, отож дзвінкоціанти нас штурхають, бо в кожного — метроном і камертон, а проте від загальної штурханини симфонія тільки слабне й слабне, і чути вже люпу-цюпу замість тралі-ралі, і бачу нарешті, в яку я халепу влип через свій потяг до Гармонії Сфер, — вся голова в ґулях...

Та мало ще дзвінкоціантів! Прибувають підкріплення — рахівники, бухгалтери-мелодисти — і при кожному музиці стає по одному для контролю чистоти звучання, і лічать вони наші тони й півтони, пишуть дебет і кредит, мелодії бюджетують, записують, а проте від скрипіння пер музики як кіт наплакав. "Щось тут не так! — мовить роговий капельмейстер. — Не так! Дзвіночків, певно, бракує. Де дзвінкар? Куди він знову щез?"

Ті, що далі сидять, — у сміх, а ближчі — попригиналися й мурмотять: "Еге ж, нема, факт, що нема, може, розчинився, хе-хе? Може, мелодія його підхопила й геть понесла? А як гадає начальство? Кепські справи, звичайно, що кепські! Злочинець, шахрай, лайдак, галастра втік, викрив себе, ренегат, пес і т. ін."

І тоді влаштовує нам диригент нараду з практичними заняттями. "Слід знайти глибинні причини фальшування тремтільно-дрижацького!" І всі, один по одному, згоджуються: "Справді, щось нас ніби трохи якось бентежить. Щось такечки нас, — приказують, — з рівноваги ніби виводить. І що воно, — чудуються, — якимось впливом-навівом усім нам перешкоджає й зі шляху до Г. Сф. збиває?" А скрипаль на те: "Я вважаю, що протяги надто сильні. А втім, хтозна, може, я скрипку свою занадто наскрипарував і тепер їй скрипанація потрібна? Моя вина!" А решта бурмоче: "Може, й так, хтозна, ану, дослідімо всю залу, кутки й закутки, може, то миші десь завелися, а ми їх, самі того не відаючи, підсвідомо боїмося?"

Отож підхоплюємось, шукаємо протягів та вентиляції, затикаємо кожну шпарку, навкарачки з лупами мишей шукаємо, врешті познаходили трьох тарганів, одного павука, шістьох бліх і півкопи вошей; вражені такими знахідками, написали протокола й нумо далі шукати, тепер уже — з ліхтариками попід подіумом, у кожній щілинці, але бачу я, що до Шафи ближче, як на шість кроків, ніхто не підступається; отож і я разом з усіма колінкую, кутки обнюхую й, ніби забувшись, сам до Шафи підсовуюсь та інших до неї підштовхую, та ба — ніби струм якийсь по ній пробігає, ніби ми до дроту торкаємось, усі миттю, як чорт від ладану, сахаються, белькочучи: "Ні, тут стіна. Авжеж, стіна як стіна, в ній, крім цегли, цементу, тиньку й вапна, нічого й бути не може!" А як спробував я сам потягтися до клямки, чую, хтось мене геть відпихає, а хтось ще й кусає ззаду. Отож ми й переколінкували всі до спокійнішого місця. А тим часом мені хтось ще й пальцем у око тицьнув. І доходить тоді до мене, що, отак хитромудро шукаючи, ні до чого ми не дошукаємось, і що, все ясно бачачи, нічого ми не побачимо, отож, ошелешений цим спостереженням, навкарачки віддаляюся геть.

Граємо далі, а Горилій ще дужче знай розходиться. То того, то сього — ХАП, — е, ні, думаю, негусто з цього музики буде, бо скрипка ридає: ах, тра-ля-ля, як же грати, як же грати, коли тебе щомиті смердюча пащека поглинути може?! Ми собі піано-піаніссімо, а в очах імла, подих на карку відчуваємо, ще й сморід від того подиху — ніздрі над нами

нюшать-винюхують, — чи, може, то він до музики так принохується, внаслідок варварської своєї натури й загальної некомпетентності, чи як? І що нам з того, що інструменти дзвінкі, коли Горилій нас регулярно дегустує, підкріплюючись, а гроль до ложі приходить і каже: "Ну, гаразд. Мелодія місцями навіть мелодійна і гармонія досить гармонійна, але духу в ній іще обмаль. Без Віри граєте, немов наввипередки, купи це все не тримається, іще воно не досить Автентичне! Та ще й дрижання якесь невгамовне, — що воно за дрижаки такі тремтячі в музиці, вони ж симфонію зсередини псують! Ану, відібрати мені Умілих, а решту — втришия з гролівського двору, і взагалі — рухатися мені, гітарувати, скрипіти, струнчити, мандолінити, дмухати, але до ладу і в тон, бо гроль розгнівається!"

Набрався я тоді відваги і в перерві між анданте й алегро віваче мовлю до контрабасиста, що поруч сидів і його чималий інструмент нас обох затуляв: "Послухайте, шановний!" А він мені: "Що?" — "Чи не бачите ви чогось там, у кутку, біля гролевої ложі?" Мовчить. "Закутника не помічаєте? — не вгаваю я. — Як же так? Онде ж він — викапаний Горилій! Це ж його сморід аж сюди чути! О, гикає!" А контрабасист — мовчить, тільки бачу, весь ув очах моїх розпливається. Я тоді далі веду: "Таж вам, шановний, ані більма, ані катаракта обидва ока не засліпила, а коли б і засліпило, досить носом повітря втягти, нюхові власному довіритись, аби той сморід відчути. І тінь над нами — не від дзвіничної бані, а від Горилієвого носа, і не стовпи ото височать, а його ікла, таж він нас усіх отак одного по одному зжере!" А контрабасист, бачу, мовчить, лишень увесь у моїх очах розпливається, придивляюсь, а його геть дрижаки взяли! Так ним переляк тіпає, так лихоманить, що й слів не добереш: "Ти й справді незле граєш, але як я доходжу до "трелі-мелі-дурі-буді-дам", то ти мусиш грати не "луда-бара-бам", а "луб, дуб, дарам"! І коли він оце мені каже, водночас, чую, додає: "Бога ради, мовчіть, шановний!!!" І якщо першу фразу ніби вустами вимовляє, то другу — низом, десь аж від пояса, — ба, та це ж він черевомовить.

Придивляюся й бачу, усі тут так: суцільне черевомовство довкола, а я собі гадав, що то їм у животах бурчить та булькоче зі страху!

Схиляюсь я тоді нижче й нижче ідесь на висоті пояса виразно все чую. Мовлять животи: "Ой недоля, недоля, де ж наша воля! Від такої гармонії — хоч тікай до Патагонії!" І шепочуть животи: "Гроль наш Спасенцій, розуму на денці, швидше накладе в кальсони, аніж діждеться симфоній!" А ще: "Цить і гнися, як лозина, бо чигає тут Звірина, ой гоп, труби-дуби, що за честь — потрапити в зуби!" І балакають животи між собою: "Що за пречудове тут грання на нервах наших!" А один живіт каже, що пан Горилій, може, врешті, оскому на нас наб'є, або ж перейде з часом на вегетаріанство, бо час, кажуть, усе пом'якшує, але решта животів хором на нього так забурчали, що він замовк. А тим часом верхньою своєю частиною всі приказують: "Що ж, непогано, сьогодні вже майже чудово — до Г. Сф., певно, вже небагато лишилося... аби тільки смички темпу не губили! Та хіба ж нам тут зле, гоп-саса, ковбаса!" Помічаю також, що кожен тут має невеличкі побічні заняття: той на гребінці гарно грає, цей* на стеблинці добряче висвистує, тромбон марки збирає й ними сльози утирає, інші монограми гаптують, іноземних мов навчаються, аж раптом: чалап-чалап, іде Горилій, усі в паніці, але він тільки стеблинку, гребінець та марки позабирав і в Шафі: "Хруп, ням, ням". Сам тромбоніст із такої оказії ляпаса дістав, компресика до підбитого ока прикладає, а животи кажуть: "І треба ж йому було про те денце мугикати, посади б ліпше пильнував, і нащо отака черволегковажність! Тихше, тихше..." І справді, шепочуть так тихо, що й не добереш, чий живіт що каже, валторніст продає порошки заспокійливі та од головного болю, басист міль ловить, яка до барабана залізла, трикутник показує, як чухатися між лопатками й нижче, аби мурашки на спині не так докучали, а інші самі на себе доносять, мовляв, грав дієз, коли треба бемоль, капельмейстер вимагає чистоти лейтмотиву: "Ти, дурню, чого бекаєш, як коза, партитури не бачиш?"

Курява стоїть, бо скрипалі саме скинулися на пляшку, десь у кутку халтуркою підробивши, а мелодія зводиться тим часом на мишачий писк, чи, може, то й справді миші, бо звідки ж цей пикий диск, себто дикий писк? Ох, у всьому фальш, від нудьги до лихоманки, від шамротіння марудного до дрижаків, зранку — інструменти начищаємо ганчірочками, каніфоль іде в діло, замшею барабана свого тру до яскравого блиску, аж

тут лакейчик прибігає й Роговику записку тицяє, а той промовляє: "Ага, викликають мене на Міністерську нараду стосовно Генерального провідного мотиву, бо гра ваша нечиста, отож репетицію відкладемо до вечора!" А фагот, який саме йому подавав конверта, бо ж такий тут звичай, якось наче задумався, заховав конверта назад до кишені й подався на місце.

І з'явився новий диригент — бистроокий, без окулярів, а при ньому комісії викрили, що тромбоніст усі кращі звуки приховував, не фіксував їх у відповідній рубриці, за це його перевели до Ложі Заступником держсекретаря Макарових телят, а в арфіста комісія виявила всохлу долоню, до того ж з'ясували, що він нот читати не вміє, отож перекинули його на фортепіано, аби він у собі не зневірився. Знову прийшов Горилій з інспекцією, і я дав маху: замість у барабан, як гахну себе фортіссімо по мозолю на мізинцеві, о боже мій милий, з очей іскри посипались, ноги підігнулися, чую: "Чалап, чалап, хруп, ням", — я зирк, аж нема вже флейтиста! Зжер його Горилій якраз посеред гала-концерту, просто перед Його Гролівською Величністю, при повному світлі діамантових жирандолів, коли Спасенцій не в піжамі, а в горностаях сидів, що ж це, думаю, він на очах у самого гроля споживати нас насмілюється, тепер уже не інакше як галас учиниться — як зарепетуємо всі і на коліна попадаємо чи на розпил підемо, чи — гуртом на потвору, але щоб нічого не сталося — бути такого не може! А тим часом — нічого, анічогісінько!

З цього все й почалося, бо я так розхвилювався, що більше по суглобах та мозолях себе товк, ніж у барабана влучав, і від такого биття охопила мене несамовита злість — відчуваю, ще крапля — і не витримаю, мені вже однаково, бо, дідько б його забрав, мало того, що живемо тут без надії та милості, але й без музики, бо ж яка там музика, коли Горилій за спиною! Ех, потрощити б скрипки, до труб — динаміту, до валторни — пороху і шнури запалити, але де там, цигикаємо далі — до вечора.

І знову концерт придворний. Оркестр увесь реве та стогне, а Горилій, на очах у всіх сидячи, бліх ськає, у пащеці своїй бездонній пальцями колупається, а часом як сякнеться, то все висякане дощем на нас

летить, темно робиться, як під час грози травневої, а як бухикне, то наче грім ударив, оркестр геть заглушує, але ми далі граємо. Скрипка квилить, валторна мліє, тромбони — трілля-дрілля на бадилля, аж раптом просто переді мною лапа чорноволохата: хап — і нема контрабасиста, хоч як шанувався й остерігався, та що ж це за музика, коли всі ми — Полумисок із закусками, а гроль сидить собі в ложі — шанований, обмахуваний, розніжений, і крізь зуби мовить: "Ні, це ще не та музика, яка має бути. Ще не досить у ній Віри, Правди, Надії, Любові, а також — Гармонійної мелодії історії! Сміливіше вперед, д'горі, чому це капельмейстер так лінкувато вимахує, такий бистроокий, без окулярів? Швидше! Ловкіше, прудкіше, бо гроль невдоволений! Ви, бандо недовірків! Як смієте сумніватися у Г. Сф.? Га? Може, слід до вас ближче приглянутись? Га?.. Мусите сміло і доказово, без страху і переляку зізнатися Нам в усьому — бо Наша величність милостива, Наша коронність довірлива, — тож хай устане і скаже нам такий пес, такий сучий син, чому він Досконалість підриває й очорнює? А Ми йому за те — нічого, тільки умовляннями-навертаннями, ми йому з доброю волею розтлумачимо, де раки зимують!"

Тихо навколо, хоч мак сій, ніхто ані гугу, і раптом Горилій: "АЧХИ! АЧХИЧХИЧХИШ" — аж уся зала задвигтіла, аж колони мармурові загули і в моїм барабані луна озвалася, аж тиньк посипався, трохи навіть полетіло на найяснішу вкороновану голову гроля Спасенція, лоба його величності припудривши. Однак гроль наче нічого не помітив. Не почув і не здригнувся навіть. Кожен з музик голову у плечі втягнув, коли грім того чиху загуркотів, а гроль — нічого. От я й міркую: якась тут страшна афера! Не може ж сам гроль того Горилія-Закутника не бачити, а проте — не бачить! Не може на лобі власному вапна й тиньку не відчувати, а проте — не відчуває! То що ж воно усе означає? Хто тут слуга, а хто пан? Чи не є, часом, Горилій ікластим Капельмейстером самого гроля і чи не лишає його наостанок, аби зжертви замість десерту? Чи, може, обидва таємним альянсом супроти нас пов'язані? Не годен нічого второпати, але бачу одне: пора драпака давати, і то чим швидше, тим ліпше, тільки як?

А тим часом після другої частини концерту, в перерві, виходить Горилій з Шафи й між нами прогулюється. Нудно йому, чи що? Оголошують знов обговорення, музики схоплюються, слова просять, критику поглиблену наводять, а Горилій одному вуха обнюхав, другому — краватку поправив, третьому — зжер машинопис доповіді, так що той аж присів, сердега, сконфузившись, а Горилій, походжаючи собі, до плювальниці срібної плюнув і до тромбона, певно, помилково також наплював. Красномовні оратори проте й далі мелють собі про Г. Сф., аж піт з лобів ллється, грати не вміють, — що ні, то ні, зате як чудово, з яким натхненням і вірою у Г. Сф. уміють про досконалість грання розводитись!

А коли мені ота балаканина їхня, оте чалапання, сопіння та чухання Горилієве вже геть поперек горла стали, коли відчув я задишку, запаморочення й затьмарення зору, то попросив слова, й бачу — Його Гролівська Величність з ложі до мене придивляються, позаяк, протегуючи нараді, зволили особисто її своєю найяснішою присутністю вшанувати. Отож підвівся я з думкою, що коли б говоріння про музику замінило саму музику, то в Гафнії, без сумніву, залунала б втілена Гармонія Сфер; відтак відчув я небувале піднесення і в цілковитій тиші промовив:

"А що воно за змора-потвора кульгавоного тут крутиться, шкутильгає, і гупає так, що аж зле робиться од самого її вигляду? За яким таким правом отой Закутник із Шафи увесь час нам музику псує, зводячи її нанівець своїм паскудством та ненажерством? Як же це можна добродішних музикантів сирими жерти, та так, що аж за вухами лящить і в горлянці булькає? Де ж таке бачено, що і комісії тут були, й експертолізи вчені, і ревізори, й контрревізори, і мікроскопів цілі копи, і щоб ніхто нічого, ні пари з вуст, тільки туляться всі та щуляться? Отож я і мовлю: ВЕТО, гролю Спасенцій, ВЕТО, панове-братове, ВЕТО, Закутнику гидотний, тобто незгоден я, щоб ти був, бо поки ти тут, лайно буде, а не Гармонія Сфер!!!"

Ох, що тут зчинилося, шановне товариство! Одні силкуються до інструментів своїх позалазити, аби сховатися, але ж зрозуміло, що коли

це ще так-сяк можливо проробити з контрабасом чи фортепіано, то про флейту годі й думати, а той, що з трикутником, геть одурівши, лоба всунув до свого трикутника, він йому на шиї висить, як намисто, і тільки подзвонює у такт цокотінню зубів. Інші залазять під фотелі або паркет колупають — хочуть собі ямки повикопувати, але яка там ямка для страусячого головоховання, коли паркет дубовий! Ударник-тарілочник, ззаду себе тарілками затуляючи, головою до барабана мого втелючитись силкується, але якісна імпортна шкіра все витримує. Капельмейстер, аби мене заглушити, безперестанку своєю паличкою по пульту калатає й верещить при тім, як порося: "Анданте, анте ранте, адаманте танте!", бо йому геть усе в голові поплуталося, а Найясніший гроль у почесній своїй ложі тим часом швиденько щось зашепотів лакеям та слугам, і всі вони як кинуться завісу запинати, аби його оксамитом, адамашком, парчею гербовою злототканою від нас затулити, а сам Горилій спершу нічого, тільки жує й плямкає, гикаючи, бо йому ще арфіст відригувався, — прецінь, досить грубенький був та вгодований — і лише по тому підводиться й озивається хрипко:

"Кли-шо-но-гий?! Це ж хто? Мо-я, я-сно-вель-мож-ність?! Ах! То тут мене не-ге-ге-ге-(заридав)-славлять? То тут про мене ка-га-га-га-(заридав)-жуть щось негарне? І ніхто до мене з допомо-го-го-го-(заридав)-гою, зі словом добрим не спішать? О Матір Божа! Рятуйте ж мене, сиротину, небораку, бо мене тут ображають, бо жодного мені тут решпекту, бо всілякі чинять мені зухвальства, кривдять тут мене, зле тут мені, я до мами, до нені хочу!!! (він ридав уже, як водоспад). — Ти, огидний вошивцю-перкусисте! Ти, некультурний, фека-бека! Ти, редиско! О-хо-хо! Не любиш ти мене! А я думав, що мене тут усі-всі люблять!"

Від здивування мені спершу заціпило, а тоді набрався я відваги й кажу: "Ваша вельможність, Горилію! Вочевидь, важко любити того, хто, яко Шафій Закутник, із Шафи закутної потворою вилазить, накидаючись як вовк на овець, кістки трощить, тромбоністів жере, флейтистами закусює, не можу я зрозуміти, як це ти не помічаєш своєї музично-канібалістичної злочинності? А ви, — кажу, — панове науковці, фрачники, сигарники, бородані, і ти, смокінговий докторе тих і сих наук, з люлькою,

не наукова та ваша дослідна наука! Метрономів понаставляли, резонаторів, абракадабрів, покажчиків, борошно пороздмухували, щоб висіло в повітрі попурхуючи, — може, вкаже вузли стоячих хвиль! Експертолізи строчите, дух і протяг сантиметром міряєте, а Горилія не бачите! А Його величність гроль теж хай зволить фіранку свою одсунути й хоча б пояснити, яким це робом тут відбувається споживання на місці, а також на винос — до Шафи?"

Було мені, як бачите, уже все одно, в такому ненормальному стані я був. А вчені, бачу, тюбики з синдетиконом витягають і вже починають спеціальні слова вживати, як-от: "Delirium Barabanorum, Nenormalia Musicalis cum Hypnagogica Corifusione Debilitatissima; аж нараз Горилій як зареве на повен голос! Сльози йому плинуть без упину, аж ручаї по сходинах амфітеатру побігли, та як скочить він одним стрибком горілячим до гролівської ложі, як загойдається на золотих шнурах, як потягне за оксамитову парчу — сама Величність об'явилась у повній конфузії, позаяк у кутку ховалася навприсіди й екстраординарну навприсідкову нараду з Радою міністрів проводила, аж тут Горилій мордяку свою встромляє і: "Рятуйте мене, Ваша Гролівська Величносте! — репетує. — Рятуйте мене, бідолаху скривдженого, а як ні, то я зараз собі піду й більш ніколи не прийду!"

Гроль на ці слова схопився на рівні й заволав щосили: "Тільки не це! Не це, опоро моя кохана, друже любий, оплоте наш, тільки не ЦЕ!!! Роби сам знаєш що, зволь же зрозуміти, ласкавче, що мені цього наказувати з моєю Величністю милосердно-плюралістичною не годиться, а тобі що!"

"Ба ні! — Горилій на те, шморгаючи носом своїм гидомерзним, аж йому шмарки по волохатих щоках течуть. — Ба ні! Я те все, що чинив, чинив на службі Вашої Величності! Згідно з Персональним списком, що його Довірена особа через квартиру до Шафи моєї експедіювала, у повній узгодженості хапав і відповідно споживав, хоча й дуже неохоче, бо я музикусами гидую й, чим хоч можу заприсягтися, що ані крихти мені не смакувало! Геть усіх я з відразою, проти власної натури, наперекір самому собі, виключно заради Трону, Вітчизни й якихось там Вищих

Сфер, не пам'ятаю, як вони звуться, бо я собі невчений, і хоча живота свого, здоров'я, шлунка не жалів, хоч мені від того ковтання жовч запеклася, кишки розладналися, печія мене пече безперестану, однак поста свого не покинув, отож вимагаю, аби цей Волоцюга з барабаном за заподіяну мені ганьбу моїй загалом чесній, відданий і Добрій Особі, сю ж мить, був Вашою Величністю суворо покараний, а як ні, то піду собі геть, і побачиш, милостивий пане, що тоді залишиться від твоєї музики!"

Гроль як кинеться умовляти й благати, пестячи щонайснішими руками потвору по зачухраному лобі, а Шафій Закутник, на драпіровці висячи (яку обірвав разом із частиною карнизу), як почне відмовлятися, дратуватися, тонкість та дражливість своєї тендітної душі підкреслюючи, аж мене подив охопив. А гроль шепоче: "Знаєш, що, шановна опоро моя, вірний мій підданицю? Ми цього драба разом з усіма його наклепами поки що милістю своєю монаршою помилуємо, ми йому Crimen Laese Gorillionis тимчасова пробачимо, якщо він свої надумані звинувачення зараз же назад забере і, ясна річ, визнає свою безсовісність і повідомить присутнім, що він діяв як диверсант, за зловорожими під'юджуваннями, за Іудині срібляки, що мав завдання: зганьбити мелодію й скомпрометувати Гармонію Сфер, таким робом її унеможлививши!" Шепоче гроль отаке й водночас моргає значущо до Шафія, так що я миттю второпав, що пробачення буде тільки відстроченням страти, і, б'ючи себе в груди, зарепетував: "Потвора залишається потворою! Потворністю повен, як стільник медом, та ще й смердить, наче сто чортів! Навіть якби не жер нікого, а тільки гикав і в кутку карячився, од самого лише смороду музику б чорти вхопили! Так я кажу й не відмовлюся від слів своїх, барабаном присягаю!"

Повна, отже, безвихідь...

Оркестранти тим часом вилазять з басів, тромбонів, фортепіано, з-під канап, дехто ще за звичкою вуха затикає, дехто вже голову підводить, а животи їхні, як найсміливіші, хоч ворухнутися й бояться, але озиваються: "Факт, що жер нас, жере і хтозна, чи не буде й надалі жерти! Справді, чимось таким пахне, що хай нас боронить сила божа!" А Горилій, бачу,

дурний, як чобіт, не збагнув і досі, які хитрощі в гролівській мові приховані, й знай торочить своєї: "Ах, ох, мене тут скрізь образами зустрічають, я на цій дурній роботі половину життя і здоров'я втеряв, і це така дяка, ні, годі з мене, годі ганьби, піду собі геть, геть, світ за очі!"

Аж позеленів від такої мови гроль. "Ради Бога! — волає в нечуваному розпачі. — А що ж з Г. Сф. буде?! Ми ж до неї разом, рука в руці простуємо, й ти — сіль цієї справи!.."

"Ет, — відказує темний Горилій, — я вже все сказав, і тепер хай Ваша Гролівська Величність сама з музиками заїдається!" — І рушає собі вбік, просто до виходу. Гроль, раз таке діло, сам, наче мавпа, по порт'єрі донизу зіслизнув і колінкує вслід, від плачу спотикаючись.

"Єдиний, любий, вірний! — репетує. — Не залишай нас! Перкусиста ми закатрупимо, тільки вернися й пробач!"

Горилій туди-сюди, гроль сюди-туди, і поки вони серед колон демонструють урядову кризу, а Рада міністрів услід за ними бігає (при тім під котримсь із державних секретарів шнур золотий із китицями обірвався й по голові його гахнув, аж гролівські медики мусили йому шви накладати), я попід стіною прошмигнув до алебардників, котрі, задивившись на гролівсько-закутницьке тупотіння, нічого довкола не помічали, взявся за клямку, чкурнув до сіней і — повз чудові інструменти — до брами, трішки розчиненої, а як добіг до порога, панове-братове, то такого прискорення набрав, що без форсажу, більше того, без жодної ракети стартував, тільки мене й бачили, але оскільки курсу визначити й тримати не зміг, бо мене ще лихоманило, то наскочив на якусь досить холодну туманність, спершу мені, розпашілому, це навіть до вподоби було, а тоді став мерзнути, а що через велику швидкість назад повернутись уже не міг, то поволі вмерз у хвіст комети, крижаніючи і втрачаючи всяку притомність. А що було далі, аж по той час, як ви мене розморозили, вибачайте, не знаю!

Скінчивши мову, артист-перкусист притулив до грудей свій любий барабан, стиха ніби тільки сам для себе й для муз вистукуючи на ньому якийсь тужливий, екзотичний мотив. Слухачі помалу заворушились, і Трурль промовив:

— Історія твоя незвичайна, і я радий, що завдяки щасливому випадкові мені вдалося визволити такого митця із крижаної в'язниці! Я передчував, я був певний, що ми проведемо цей час разом з великою користю, бо ж кожен із нас, прибувши із різних країв, може усіх інших і навчити чомусь, і розважити — адже перше від другого невіддільне! А тепер прийшла твоя черга, шановний Андроїде. Зроби ласку, розкажи нам, яка доля привела тебе на нашу скромну планету.

Андроїд не став опиратися, тільки застеріг, що його історія не може переважити розповідь музики, бо він не митець. Але перкусист, Трурль та Цифранек заходилися його переконувати, що вартості різних доль — речі непорівнювальні. Покомизившись трішки для форми, гість хильнув з кухлика і почав свою мову.

РОЗПОВІДЬ ДРУГОГО РОЗМОРОЖЕНОГО

Ми з радістю стаємо перед очі такого шляхетного зібрання, щоб розповісти нашу історію, хоча це й державна таємниця. Та ми її розголосимо з почуття вдячності, сильнішого за державні інтереси. Оцей повний замерзлої цикути келих, що його добродій Трурль вийняв із нашої закоцюблої руки, мав відібрати життя не одній істоті, а мільйону. Адже ми — не той, за кого ви нас вважаєте. Ми — не робот, і не хандроїд, що легковажно вдався до отрути, ані первісняк, прозваний людцем, хоча зовні ми й нагадуємо цього останнього.

Все зовсім не так. І промовляємо ми до вас у першій особі множини не через пихату схильність до *Pluralis Majestatis*, а через історично-граматичну необхідність, яку ви збагнете наприкінці розповіді.

А почалася наша історія на благословенних просторах планети З'їмля, тодішньої нашої вітчизни, напрочуд щедрої, про що свідчить сама її назва. Саме там ми й з'явилися на світ — способом, про який розводитись не варто, бо природа використовує його скрізь, одвічно схильна до автоплагіату. Із моря — мул, а з мулу пліснява, чи гарна моя пісня вам, а з тої плісняви — рибки, котрі, як у морі тісно стало, повилазили на суходіл, а коли вивчилися на суходолі таких-сяких штучок, то присмокталися дорогою, і в такий спосіб з'явилися ссавці, які, шкутильгаючи, помалу навчилися нічогенько ходити, а псуванням одне одному життя набралися розуму, оскільки розум походить від клопоту, як чухання від сверблячки.

Потім дехто зі ссавців позалазив на дерева, а коли дерева повсихали, їм довелося злазити у великій печалі, і від тої печалі вони порозумнішали ще більше — на жаль, не з власної волі.

Ані дерев, ані чогось іще більш вегетаріанського вже не було, то й довелося їм іти на полювання. Одного разу, обгризаючи стегно упольованої дичини, котрийсь із них помітив, що в нього вже сама гола кістка, а в сусіда ще є м'ясо, тож він дав сусідові кісткою по лобі та й забрав те м'ясо собі. Отак він став винахідником кия.

Потім, невідь-коли, виникла Заповідь. Питання її виникнення висвітлено науковою думкою з'їмлян у вісімсот різних способів. Ми в свою чергу вважаємо, що Заповідь виникла, аби зробити життя терпимим, бо так його несила витримати. Нашим предкам було погано, що й породжувало нарікання, — але як нарікати на Нікого? Отож у певному розумінні релігію породила сама граматика, підтримана уявою. Якщо тут погано, то десь в іншому місці добре. Коли ж цього місця ніяк не вдається знайти, значить, воно там, куди ногами не дійдеш. Висновок: труна — це карнавка. Як складеш туди безгрішні кості, то на іншому світі виплатять тобі з процентами відшкодування за праведність у вічній, богом забезпеченій, валюті.

Однак наші предки потихеньку порушували цю Заповідь, бо не вважали цілком справедливим, коли все найліпше призначено виключно небіжчикам. Богослови в свою чергу тлумачили це призначення на триста способів, але ми їх опускаємо, інакше не вистачило б для нашої розповіді й тисячі ночей.

Труднощі життя наші предки полегшували всілякими трюками й махінаціями, від яких походять махіни, що махають ціпами, а якщо вже ціпами, то й колесами, а якщо колесами, то й бітами та байтами, — викладаємо все це, звичайно, у сильному скороченні. Отак, долаючи труднощі та лиха, мимохідь довідалися, що З'їмля — куляста, що зірки — це клепки, які тримають небесну твердь, а пульсар — це зірка, на яку напала гикавка, а з'їмляни виникли з мулу, причому це вдалося повторити в лабораторних умовах, усього через тридцять тисяч років по винайденню вогню. Фізичну працю переклали на всілякі саморухалки, котрі можна було і проти сусідів уживати, але залишалася важка розумова праця. Тому ми й створили мисленну промисловість — різноманітні думальниці та думлини, які перемелювали увесь світ на цифри, відсіюючи від куколю раціональні зерна. Спочатку їх виробляли з бронзи, але за такими треба було наглядати, а це втомлює, тож із звичайної худоби вивели породисту рахудобу, яка усе життя проводила при яслах за розрахунками та медитаціями. Так ми вперше дійшли до безробіття.

Визволившись від клопотів, діставши купу часу на роздуми, зауважили ми, що не все так, як має бути: відсутність лиха — це ще не щастя. І заходилися ми практикувати геть усі заповіді навпаки — куштуючи кожен із гріхів, ними заборонених, уже без страху і не ховаючись, як колись, а гордо, привселюдно і з дедалі більшим смаком.

Досвід показав, що більшість із гріхів — малоапетитні, отже, на світанку Нової Ери ми зосередились на найбільш багатонадійному з гріхів, а саме — лозтві, у таких різновидах, як чужолозтво, багатолозтво, самолозтво і таке інше. Цей бідненький репертуар ми збагатили раціоналізаторськими пропозиціями, від чого були створені збочайні,

перелюбери, сексівниці, так що кожен з'їмлянин міг придбати цілий комплект хтивних машин для своєї содомівки.

Церквам усе це було не до шмиги, але вони дивилися крізь пальці, бо давно вже поставили хрест на добі хрестових походів. В авангарді поступу йшла найпотужніша держава З'їмлі, що звалася Лизантія. Громадяни її загальним голосуванням замінили крилатого хижака у державному гербі на Порноптерикса, тобто Сороміцького Птаха. Лизантіїці, купаючись у добробуті, порозпускали геть усе, де ще не було повної розпусти, а решта країн наслідувала їх у міру місцевих можливостей. Девізом Лизантії було: "OMNE PERMITTENDUM". Отаке надтолерантне вседозволення становило засади її політики. Мабуть, лише фахівець з історії з'їмлянського середньовіччя зміг би оцінити усю запеклість нашої розбещеності, що являла собою справжній реванш за колишню аскезу й зневагу до плоті. Чомусь мало хто помічав, що й надалі дотримується буква Закону, тільки навиворіт.

Особливо пнулися зі шкіри митці, відробляючи віковічну заборгованість. Вони заснували видавництва, звані блюзництвами, і їх тільки те й непокоїло, що ніхто не переслідує їх за сміливість. Гімн молоді, що йшла в авангарді радикалів, звучав, наскільки ми пам'ятаємо, так:

У яснім блиску

Мідних лобів

Слався, хто маму

Кілком пробив!

А потім — тата

Чекає страта,

Безжальний гніві

За татом — маму,

За нею — тата

Туди до ката!

Гепнув — і в яму!

Аміль.

Інтелектуальне життя буяло. Видобули із забуття твори такого собі маркіза де Зада, який заслуговує особливої згадки, позаяк мав чималий вплив на дальший перебіг історичних подій. На два століття раніше його скарано на горло як злочинця-пісуариста, а всі його твори спалено. Однак завбачливий маркіз устиг зробити копії. Цей мученик і предтеча Нового проповідував чарівність огиди й цнотливість зіпсутості — і зовсім не з егоїстичних міркувань, а принципово. "Гріх часом розважає вас, — писав він, — але грішити слід не тому, що це приємно, а тому, що це заборонено. Якщо Бог існує, то слід чинити назло Йому, а якщо ні, то — назло собі. Так чи інакше, але саме цим ви демонструєте повноту свободи", У романі "Кошмаріанна" маркіз описував копролатрію, або культ лайна, яке під хоральні співи виставлялося на золоті для поклоніння. Якби його, тобто лайна, не було, — розтлумачував автор, — то неодмінно слід було його вигадати. Трохи менш благочесним вважав маркіз поклоніння іншим відходам життєдіяльності. В родинному питанні він дотримувався принципу, що слід усіх вирізати до ноги, а ще ліпше, якби кожне само себе повирізало. Це вчення, видобуте з глибини століть, викликало подив і повагу. Однак деякі простаки чіплялися до того, що маркіз де Зад надавав ПЕРЕВАГУ згаданій субстанції перед родичами та ближніми. А що робити, мовляв, якщо комусь родичі ближчі за лайно?

Облудність такої критики викривали задисти, маркізові учні й послідовники, послуговуючись теорією доцента Фроньда. Цей людинознавець вважав, що свідомість — то шар брехні на поверхні душі, утворений страхом перед тим, що в її глибині ("мислю — значить, брешу"). Як лікувальний засіб Фроньд радив курацію, сублімацію та ігнорацію, натомість задисти обстоювали депаскудизацію шляхом уживання донесхочу. На втіху собі й ближнім вони створювали блюварії та вивернисажі, а пам'ятаючи заповіді де Зада, поклонялися саме цій частині тіла. Один із видатних представників цього руху, доцент Інцестій Вахс, любив повторювати, що "Sempiterna Semper Fidelis" — а зрештою, нема нічого тривкого на цім світі.

Оскільки вже тоді чимало говорилося про охорону середовища, то задисти і його забруднювали, що було сили. Окрім копрософії, чарувала душі ще й футуромантія. Наприкінці минулого століття розплодилися темновидці, згодом висміювані, адже замість одного робочого місця, ліквідованого роботизацією, виникало двадцять нових. З'являлися незнані доти професії — наприклад, органіста чи дражера-піддрочника (який умів дражнитися й дрочитися сотнею різних способів), люботрикутника (а цей урізноманітнював та пожвавлював родинне життя, утворюючи любовний трикутник там, де його раніше не було), екстер'єра й секстер'єра (перший — просто колишній пес-тер'єр а другий — фахівець із содомістики, одного з гатунків аутомістики, тобто мистецтва статевих актів, які виконуються самі по собі, завдяки автоматизації). Під впливом моди навіть фізики приробляли своїм приладам порноприставки.

Отаке реформаторство невдовзі породило контр-реформацію, представники якої, у всьому звинувачуючи епоху, здійснювали терористичні акти проти банків сперми та інших подібних закладів. Окрім цих підривників, діяли також абнегати, проповідники повернення до Печер — зокрема, Пхавел і Вошавел, що закликали до повного нехлюйства й пожирання всього підряд, бо все довкола і так стерильне й смачне. Що ж до прекрасної статі, то вона геть збунтувалася. Лідерки жіночого руху висунули два нових ідеали жіночності — жінокурвительки

та свинкса, щоб, за звичаєм усіх визволителів, послатися на прадавні міфи.

Все це сприяло наростанню хаосу, однак більшість з'їмлян іще довіряла науці, яка безстрашно досліджувала будь-які явища — наприклад, оргіаністику, формальну теорію якої побудували завдяки впровадженню вимірювальних одиниць, названих "оргами" {для некрофілії вживано терміну "морги"}, дозволила окреслити чіткі границі між поняттями "чухральник", "чухрач" та "чухрай", або між облесником та налисником, скрізь впроваджуючи класифікацію й нічому не дивуючись. Зрештою, наука мала й чисельні безперечні успіхи. До того ж на допомогу традиційній інженерії прийшла генженерія.

Спочатку вона створювала небувалих гібридів (наприклад, дівухи та мурахоїда, з чого виник дівухоїд), згодом заходилася переробляти самих з'їмлян. Добрими намірами усе починається, але невдовзі запанувала тілесна свобода, позаяк у генженерійних бюро можна було замовити собі тіло довільної форми й функцій.

Деякі літописці ділять загальну історію З'їмлі, згідно із сказаним вище, на добу ідеальних воєн, коли воювали за ідеали, та на добу соматичних воєн, коли бої точилися за відповідний тілесний стандарт. До речі, погляди маркіза де Зад надалі мали прибічників. Найновіша космогонія притримувалася точки зору, що інопланетних цивілізацій досі не відкрито через гегемонію святенницьких поглядів. Себто, завжди вважалося, що високорозвинені цивілізації мають клопотатися доїнням сонць, споживанням зоряної енергії з лихварською ощадливістю. Які дурниці! Людська натура така, що доля наша — копирсатися не в зорях, а в багні, на більше нас не стане. Щоб розтринькувати багатство, слід його спершу мати. Але зірка — не "заначка", сонце — не гріш на чорний день, астрофізик — не скупердяй. Скільки б не витрачалось зірок, завжди лишатиметься непочатий край, перекреслюючи самою своєю безліччю будь-які розрахунки. Тому дати раду Космосові може тільки цілковита некорисливість. Сліпому хаосові його вогнів слід протиставити свідому волю нищення. Зрештою, хіба ж не стали ми вже на цю дорогу,

розбиваючи на шматки атом? Який піп, така й парафія — отже, астротехніка високорозвинених цивілізацій має проявляти себе оргією грандіозних високорозвинених ударів, що вибивали б небесні тіла з їхніх рутинних маршрутів — просто так, задля розваги, а не користі. На просторах Всесвіту — повно Галактик, доценту розгромлених — чим, між іншим, пояснюється така велика кількість космічного пилу. Побратимів по розуму можна впізнати на астрономічній відстані за надзвичайною силою стусанів, якими вони частують будівлю Всесвіту, саме так доводячи факт свого розумного в ній існування. Нас поки що будь-яка комета може змахнути хвостом з поверхні З'їмлі, найменше кліпання Сонця нас знищить, але сили набираємося ми, а не Космос, і настане прекрасний день, коли ми, як слід нарихтувавшись, покажемо братам по розуму не тільки, що не святі горшки ліплять, а й, може, навіть, де раки зимують.

Звідси випливає, що Космос не розширюється і не розкручується сам із себе, а розпадається на наших очах від копняків, які йому виважують високорозвинені цивілізації.

Подібні наукові дискусії були, щоправда, заглушені гуркотом нової світової війни: тілесні консерватори піднялися проти блоку прибічників соматичної свободи. Успішні бойові дії не супроводилися значними жертвами, бо порубаних вояків зціляли просто на полі бою машини швидкого воскресіння, при чому командувачі одразу видавали нагороди найвідважнішим зухам. Табір прибічників уродженої форми тіла зазнав поразки, і це ослабило позицію церков у світі, бо вони стояли на боці цього табору. Згодом ще траплялися локальні повстання, відомі в історії під назвами бюстового бунту, хребтового заколоту тощо. Однак усі ці бунти придушили, й на деякий час запанував лад, "поки не утворилася рахубінська диктатура.

Про цю справу варто розповісти докладніше. Ще на порозі тілесницької доби кожен з'їмлянин провадив подвійне життя: одне — звичайне, друге — цифрова імітація у/Центрі Персональних Рахуб. Багато хто обурювався таким тихим наглядом, називаючи його цифрократією.

Але це було неunikне, бо ніхто б не втримав у голові всіх економічних, промислових і ще бозна-яких розрахунків. (А якби хтось і міг умістити, то все одно не бажав). Отож суспільний лад підтримували рахівниці та компутатори, слідкуючи за всією З'їмлею крізь підзорні труби супутників, прозваних вилупантами.

В ті часи безмежних свобод одна тільки цнота мусила соромливо критися перед світом. Проституція давно зникла (через зрозумілі причини), а її новонароджена протилежність — святоблivity та святоблячки — не мали успіху, бо всякому ясно, що справжня невинність не стоятиме на розі вулиці, а коли її отак пропагують — це справа підозріла. Цнотливці ховалися зі своєю цнотою у таємних клубах, справляючи там учти з хлібом і водою. Так от, саме через ці осередки й розповсюджував Центр Персональних Рахуб свої підривні ідеї. Вже згодом стало ясно, що саме так підготовлявся рахубинський переворот. Але в той час нікого не тривожили ці думальниці та думлини, що дедалі розросталися, коли ж кількість з'їмлян перевищила мільярд, у комп'ютеровищах забракло місця, дарма що кожен електрон ніс на собі купу байтів, і почалася дальша емансипація цифрової промисловості у глиб планети, перетворюючи один по одному геологічні шари на байтологічні. Врешті, угризшись у вогняне ядро З'їмлі, його перетворили на Мудро, про що мало хто з громади здогадувався, захоплений новими видами спорту (такими, як лонний спорт тощо) або новими музичними формами (наприклад, сольні концерти для сексофона). Траплялись, правда, й помилки в розрахунках, прозвані в народі цифрілісом, від яких громадянин міг за мить утратити майно, рахунок у банку, нерухомість і навіть власну індивідуальність, хоча певний відсоток таких помилок вважався за річ неunikну.

Особа, що постраждала від цифрілісу, або так званий зникант, не мала анічогосінько і вважалася недійсною, бо ані батьків, ані дітей, ані дружини, які б могли засвідчити особистість зниканта, давно не існувало, а свідчення осіб, які йому товарили в пиятиках, гулянках та інших формах дозвілля, до уваги не брались. Позаяк усі спали з усіма, то ніхто нікого не знав, окрім комп'ютера — отже, доля особистості висіла на

одній-єдиній нитці ферритової пам'яті, що тяглася із земного мудра до кожного з'їмлянина. Часом від замикання зливалися докупі дані про двох осіб, а часом інформація про особистість роздвоювалася — наслідки були однаково фатальні. Зниканти мучилися манією переслідування, загрозою неіснування. Ця розповсюджена хвороба найчастіше проявлялася у так званому синдромі ніячні, коли неборак, ситий усім по горло, не знаючи, ким він насправді є, стрічаючи звідусіль тільки "ні", починав копати де попало яму, щоб у ній зникнути. Траплялися громадяни, котрі полюбляли інтимні зв'язки саме із зникантами, що їх для цього винюхували спеціальні роботи-екстер'єри, натреновані на пошуки зникантських ям. Це зайве свідчення того, як значно ускладнилося тоді життя.

Тілесницька доба ще більше утруднила роботу цифроперсональних центрів, бо громадяни почали просто на очах двоїтися й троїтися, розмножуючи своє тіло при всякій нагоді. Не бракло й мільйонерів-колекціонерів, які, не бажаючи ні з ким ділити задоволення, множили самі себе з метою розпусти. Неабияку математичну проблему становило охоплення рахунками цих множильників, у яких часто одна голова командувала цілим полком тіл. Подібних збоченців називали спілковниками. Чи то вони довели земне Мудро до катастрофи, чи, навпаки, воно довело маси до прискореної еротації, щоб у зродженому хаосі захопити урядове кермо — невідомо й досі. Але досить того, що Мудро оголосило надзвичайне положення, заодно призначивши себе найвищим володарем З'їмлі з офіційним титулом: Премудро.

Після несподіваного й жахливого протверезіння з'їмляни все ж зуміли проявити свою давню хитромудрість і стійкість у біді, бо, як філософували пізніше, біда їх створила і саме в ній вони почувалися, як риби в воді. Світова війна проти самозванця, укритого в підземних глибинах, нічим не нагадувала колишніх воєн. Супротивники, маючи змогу знищити один одного за кілька секунд, саме через це навіть не доторкувались, воюючи за інформацію. Йшлося про те, хто кого залле брехвилями фальшивих байтів, хто вдереться до чужої мислі, як до фортеці, і поперекидає усі штабні молекули ворога догори ногами, щоб його інформаційний шляг

трафив. Оперативну перевагу одразу захопило Мудро, як головний бухгалтер З'їмлі: воно давало фальшиву інформацію про розташування військ, запасів, кораблів, ракет, ліків від головного болю, перекручуючи навіть кількість цвяхів у підшвах інтендантських чобіт, щоб океанською надмірністю брехні в зародку зруйнувати будь-яку контратаку. Єдиною правильною інформацією, висланою Мудром, була команда комп'ютерам на фабриках та в арсеналах, аби миттю вичистити до дна всю свою пам'ять, що й було зроблено.

Але цього мало — Мудро підсилило свою всепланетну атаку перетасовуванням і перемішуванням геть усіх персональних справ противника, від головнокомандувача до останнього електроджури. Положення здавалось безнадійним, хоча ще викочувалися на позиції останні справні брехармати і їхні жерла спрямовувалися у глиб З'їмлі. Штабісти, усвідомлюючи безперспективність такої акції, вимагали принаймні вести криводушний вогонь, щоб клин клином вибивався, і хай доведеться погібати, так хоча б з незабреханою честю. Однак командувач розумів, що жоден залп навіть не дістане узурпатора, для якого нема нічого простішого, ніж запровадити цілковиту блокаду, вимкнувши зв'язок і не приймаючи жодної інформації. Тому в цю трагічну хвилину командувач зважився на самовбивчу акцію, а саме: наказав бомбардувати Мудро повним змістом усіх штабних архівів та картотек, тобто щирою правдою. В першу чергу у глиб З'їмлі ринули купи державних таємниць та щонайсекретніших планів, таких, що не те що виказати, а навіть зазирнути до них вважалося державною зрадою.

Мудро не втрималось і заходилося пожадливо вивчати отакі важливі дані, що безсумнівно свідчили про самовбивче затьмарення противника. Тим часом до супертаємної інформації поступово домішували все більше й більше менш істотної, але Мудро, призвичаївшись і зацікавившись, приймало все, поглинаючи цілу повінь бітів. Коли ж вичерпалися запаси таємних міжнародних угод, шпигунських донесень, мобілізаційних та стратегічних планів, було відкрито сховища, де спочивали припалі курявою міфи, саги, казки й прадавні легенди, священні книги, апокрифи, енцикліки та агіографії. Перенісши з пергаментових фоліантів

на магнітні носії, все це слали й слали у глиб З'їмлі, а самозваний цифрократ, унаслідок своєї неосвіченості й невихованості, поглинав геть усе, безмежно зажерливий і невситимий, хоч і давився надміром бітів, які вже почали застрягати йому електронними кістками в горлянці. Не зміст, а кількість інформації виявилася смертельною. Найщиріша правда, утворивши вибуховий заряд, заїхала Мудрові під кожне його транзисторне ребро, розжарила усі запобіжники, позатоплювала усі підвали, повні ще не надісланої брехні, геть її розчавивши, так що багатокілометрові бітопроводи, які обсновували увесь планетарний череп, в одну мить розплавився, і З'їмля, як століття тому, знову закрутилася навколо Сонця, сповнена вогнеплинного металу.

Ця перша в історії інформатична битва закінчилася так само в тиші, як і починалася. Здавалося, що все йде по-давньому, але той хаос, який спричинила перша хвилина боротьби, довелося розплутувати крок за кроком цілу чверть століття. З'їмлянська цивілізація змогла досягнути колишнього рівня лише через сорок років.

Війна глибоко відбилася у духовному житті З'їмлі, породивши затяті суперечки серед цивільних та військових істориків. Одні твердили, що не кількість перемогла якість, а правда — брехню, тобто дезінформацію подолано точною інформацією. Схожою була й позиція церковної історіографії, яка вбачала в порятунку З'їмлі втручання Провидіння, що уособлює Найвищу Правду.

Представники школи раціоналістів, навпаки, вважали, що логічну натуру Мудра зруйнувала лавина нестерпних суперечностей, якими переповнені богословські трактати — адже саме з них утворювали останні заряди. Звідси випливає, що З'їмля справді завдячує свій рятунок релігії, але зовсім не так, як стверджують її адепти.

З'явилися й антропософи, заявляючи, що не мають рації ані перші, ані другі, чи треті: зраду переможено зрадою, адже спочатку Мудро перехитрувало нас, а потім — ми його. В цьому видно незмінність людської натури, адже ми зіткнулися немовби зі своїм побільшеним

дзеркальним відображенням. Атака Мудра — не що інше, як електронне повторення сцени з печерних часів, коли один праз'їмлянин дав іншому кісткою по лобі.

Всі ці суперечки пішли на користь гуманістиці, адже довелося зміцнювати лави дискутантів спішно дипломованими докторами запасу. Одержана перемога додала також духу красним мистецтвам. Про неї написали чимало правдивого, але траплялися й вигадки — передусім та, що стала класичною: буцімто краплею, яка переповнила чашу витривалості самозванця, були дитяча казочка про кода в чобітах. Але це занадто знадливе, щоб бути правдою — як хтось дотепно сказав, цього кода перекинуто догори хвостом.

Демобілізованим героям, що повернулись до мирних справ, було ніяково змітати пил зі своїх покинутих на час війни електроамзельниць та блажінок. Забавляння з ними виглядало вже надто якимось поцивільному. Бойовий дух іще кипів, бо, правду кажучи, мало хто встиг досхочу навоюватися. Промисловці умить збагнули, що давні кохавки та перелюбери вже не годяться. Скрізь панували романтичні, державотворчі настрої, нерозтрачена мужність вимагала негайного застосування. Але при поголовному прагненні до бойових дій не було з ким битися. "Позаяк ворога нема, — сказали собі ділові люди, — то слід його роздобути, а це неважко: технічні засоби є".

Так з'явилися ворогомори. Ворогомор являв собою знерухомілого напасника, а про його бойові якості можна було довідатися, вкинувши до відповідного отвору спеціальний жетон із закодованою особистістю. Жетони були різноманітні, пропонуючи особистість то підступно жорстоку, то безжально агресивну, але завжди — підлу. Отак, виростивши собі належного ворога та зорієнтувавшись у його зловісних намірах, можна було ставати до бою на захист вітчизни. І це не була якась абстракція — промисловці передбачали й те, що коли полем битви стає квартира, то й вітчизна, прикрита власними грудьми, має в ній поміститись. Тож до повного комплекту входила її алегорія — з розвіяними косами, з лавровим вінком у руці, а вбрання на ній маяло, як

прапор (до цоколя вмонтовувався вентилятор). Звівши на клієнта сповнені теплої довіри очі, вона благала порятунку від ворога, а після здобутої перемоги одразу ж увінчувала лаврами.

Результат боротьби гарантувався — у ворогомора були відповідні тумблери та регулятори. Зрештою, перемогу можна було одержати, навіть не встаючи з ліжка, скориставшись недорогим приладом дистанційного керування зі знущаркою. Ворога можна було знищувати вмиль або потроху, зберігаючи недобитого на потім, залежно від темпераменту й принципів. Якщо хтось був прибічником довготривалої суворості до ворога, то не мав клопоту й із верещанням тортурованого, оскільки на цей випадок існували глушильники.

Противники новацій, яких ніколи не бракує, одразу здійснювали галас, намагаючись скомпрометувати ворогоморизацію. Ворогомор, — твердили вони, — це не тренажер патріотизму, не школа батьківщинолюбства, як кричить реклама, а електронна катівня, гідна маркіза де Зада, на чие благословіння безсумнівно заслуговують винахідники апарата. Ворогомор, — додавали вони, — збуджує ниці інстинкти й привчає до знущань із беззахисної жертви, а вигадка з так званою обороною вітчизни — наскрізь облудна. Чому вітчизну уособлює не статечна дама зрілого віку, не матрона чи благородна старенька, а фігуристе дівчисько? Чому її хітон має збоку застібку-блискавку? Антиворогоморівці виходили на вулиці, влаштовували демонстрації, під час яких розбивали ворогомори й нівечили вітчизни, викликаючи загальне обурення, вміло експлуатоване промисловцями, що звинувачували їх у публічній образі патріотичних почуттів. По судах тяглися процеси. Патріоти, розохочені перемогами, одержаними у власних квартирах, тільки-но увінчані лаврами, бігли бити антиморівців. Тим часом асортимент жетонів-особистостей збагатився цілком новими зразками. Вже можна було, окрім агресорів, втілювати в свій апарат осіб, позитивних у всіх відношеннях. Душотеки пропонували як вигаданих, та і історичних персон, що врешті викликало нові судові процеси — про так зване порушення особистої недоторканості, позаяк багато хто замовляв для себе знайомих, родичів, начальників, аби дати волю таким почуттям, які

раніше тамувалися, викликаючи невдоволеність та інші шкідливі для психіки наслідки.

По довгих дискусіях лизантійський Верховний Суд врешті ухвалив: якщо фізична особа поводить із симульованою особою так, що коли б це відбувалося з реальною особою, то мало б місце порушення закону, — у цьому випадку потерпілий може вчинити позов про образу його гідності. А якщо хтось паплюжитиме симульовану особу приватно і без свідків, то злочину в тім нема.

Ясна річ, противники душилок (так стали звати ворогоморів) знову здійснювали галас, доводячи, що користування душилкою, як приватне, так і публічне, є річ протиправна, а все, що проголошують у рекламі їх виробники (мовляв, душилки задовольняють дефіцит дружніх почуттів, сердечності й чутості в широких масах, а з імітованою особою можна мати лише ідеальні душевні стосунки) — чистісінька брехня. Якби так було насправді, то промисловці усунули б з них такі вузли, як знущарки, а тим часом нові моделі мають їх навіть більше, аніж попередні.

Промисловці на те відказували, що тільки виродок міг би вчинити щось недобре симульованій братній душі, найближчому приятелю або вельмишановній дружині союзного Лизантії монарха. Але таких виродків серед клієнтів нема! А коли хтось і зробить щось імітованому, то це його приватна справа, згідно з Конституцією та ухвалою Верховного Суду.

Протести опозиції були безрезультатні — попит на душилки дедалі зростав. Але й процеси про образу тривали, завдаючи юристам роботи по горло. Наприклад, неясно було, чи може суд переслідувати того, хто публічно вихвалявся, буцімто він на самоті витворяв неподобства з главою сусідньої держави чи навіть з покійною сусідовою дружиною. Чи вважати перше за *crimen laese majestatis*, а друге — за некрофілію, чи то все одно, що розповідати свої сни, зміст яких не може служити за склад злочину? Подібні дилеми значно пожвавили законодавчу ініціативу, окресливши нові межі громадських свобод. Власник душилки тепер міг

чинити з придбаними душами все що хотів, аби тільки не порушував тишу і спокій сусідів.

Публічно вдаватися до моріння заборонялося, тому виникли закриті клуби, де хоббісти змагалися за пальму першості, розправляючись із рекордною кількістю залізних персонажів за один вечір. Цікаво, що зростав попит на вчених. Правда, якихось позитивних наслідків спілкування з такими високими й світлими душами не помічалось. Казали, що чим більший дурень, тим жадібніший він до мудрагелів — мабуть, не задля отримання поради й науки, бо, не порозумнішавши й на крихту, знову летить до духотеки за новою пачкою жетонів. Хто не вирізнявся багатством ідей, міг придбати підручник душолозтва, де пропонувалася широка гама комбінацій. З'явилися душилки з петлею часу, що уможливлювала знущення в сповільненому темпі й увиразнювала кожну деталь. Антиморівці стверджували, що наскільки суспільну мораль очищають видатні історичні події, настільки ж забруднюють її такі промисловці — саме це відбулося одразу по інформатичній війні, коли патріотичний порив було перетворено на джерело прибутків.

Але загальне неохоче дослухався до таких заяв, і поволі вони затихли — тим більше, що почався новий розквіт космонавтики. У цього розквіту був один цікавий момент, якого не передбачав жоден з футурогностів та прогнозерів, а їх у самій тільки Лизантії було понад дев'яносто тисяч. Всі вони розтікалися мислю по дереву щодо безкраїх перспектив підкорення інших планет, пророчили темпи їх колонізації, обраховували з надзвичайною точністю тоннаж цінних руд, сировини та інших скарбів, які З'їмля вивозитиме з усієї сонячної системи. Все це безсумнівно справдилося б, якби не одна дрібниця. Справа в тім, що, хоча можна було завойовувати планети й зірки, заселяти їхні континенти, розгортаючи там героїчну господарчу діяльність, виявляючи дух першопрохідців у боротьбі з труднощами, але чомусь ніхто не виявляв палкого бажання. Охочих не було! Тому адміністратори вирішили, що треба почати іще раз від самого початку — спершу зробити крок назад, а досягши вихідної позиції, рушити знову, тільки іншим шляхом.

Якщо колонізація планет, розрекламована як подія століття, найвища честь і історична місія, не викликає ентузіазму, то слід перетворити планета, на місця відбуття покарань, а виведення туди героїв — на заслання злочинців. Так одним пострілом можна вбити двох зайців: і знайти місце для всіляких екстремістів, крикунів та підбурювачів, і дати раду перенаселенню, бо ставало вже досить-таки тісно.

Цю політику вели більш як сто років, але пришилося від неї, на жаль, відмовитися. Оскільки експорт новітніх технологій на тюремні планети був заборонений, то засланці, серед яких переважали особи обдаровані й освічені, самі досягли всього, чого були позбавлені: створили власний ракетний флот, уклали союз трьох планет і, націоналізуючи надра й промисловість, хазяйнували на власний розсуд. Тому провадити далі політику заслань стало важко — вона фактично перетворилася на підтримку позаз'їмлянської опозиції. З цього часу З'їмля перейшла до цілковитої ізоляції від решти заселених планет, поклавши край своїм космічним програмам.

Все минає, отож і душомори поволі набридли й вийшли з ужитку, а їхнє місце зайняли нові винаходи. Водночас усе зростала тіснява, бо кількість з'їмлян подвоювалася вже що шість років. Правда, для мільярдерів, схильних до нарцисизму, надалі зводили просторі палаци, але на таке вистачало грошей лише у справжніх крезів. Простий мільйонер мусив задовольнятися членством у якомусь елітарному клубі — наприклад, роялістичному, де роялізм, або монархізм, практикувався у формі мріялізму, без усяких царств та королівств, лише з територіально-тронним тренажером, або теретроном. Для особливо заклопотаних, котрі хотіли б поцарювати без відриву від роботи, існував телетрон. Але на вулицях уже юрмилася така маса народу, що не всякої пори можна було вийти з дому. Демографи скликали конференції, ухвалювали резолюції, кожна з держав закликала до поміркованості своїх сусідів, а вони в свою чергу її. Тільки умовляннями й переконаннями, нічим іншим, — вважали уряди, — хіба ж не за те боролися наші предки, щоб тепер ніхто нікому нічого не міг заборонити?

Церква запевняла вірних, що тіснява — це тимчасові труднощі, і на тому світі завжди буде просторо. З'являлися такі страшні випадки, як вуличне кусання й навіть косіння, але найбільшу тривогу викликало викрадання. В часи середньовіччя розбійники викрадали багатіїв задля викупу, спорадично це траплялося й пізніше, але теж завжди з меркантильних міркувань. Тепер же майже ніхто не вимагав викупу, і так чи інакше, а по викрадених пропадав усякий слід. Початкове примітивне викрадання пасажирських ракет згодом витіснили більш складні процедури. Одне з угруповань цих фахівців своєї справи заходилося викрадати викрадених разом з викрадачами — то були так звані викраданці. Вони, в свою чергу, потрапляли у сильця до викрадайлів, що планували свої операції оптимізаційними методами динамічного програмування, аби зменшити їхню собівартість. Нарешті, викрадисти являли собою теоретиків руху і віщували появу викрадовців, які мали з'явитися десь наприкінці століття й піднести викрадання до n-го ступеня.

Викраданістів, які викрадали самі себе, вдалося принаймні прокласифікувати з психіатричної точки зору як екстраполяцію онаністів. З приводу усього цього фроньдисти заявляли, що йдеться про нове втілення задизму, але краще пояснили суть справи антифроньдисти: ми спостерігаємо не агресивність, не прояви інстинкту смерті, не жадобу наживи, не пригнічувані дитячі комплекси, а усього-на-всього боротьбу проти нестерпної тісняви. Оскільки ж спричиняє її завжди хтось інший, то цього іншого й брали за барки, щоб запхнути — байдуже куди, аби лиш якнайдалі й назавжди.

Лякарі, тобто дослідники масових переляків, охрестили цей новий вид соціальної патології примусовим запихацтвом епідемічного характеру. В такому, майже безвихідному положенні (хіть викрадання проявлялася притупуванням на одному місці, і це помічали вже й за вищими штабними офіцерами) — з'їмлянам на поміч прийшла, як завжди, рятівна наука. Почалося широке впровадження технетики, сиріч синтетичної етики, яку насаджували скрізь — від полюсів по екватор, за вказівками згори і без вказівок. Дітей оберігали від тісняви, віддаючи їх

до спеціальних шмаркаторій, де було хоч трохи місця. Навіть до пелюшок їм умонтовували особливі датчики, що зміцнювали почуття поваги до ближнього. І якби знайшовся такий, хто захотів би когось образити навіть у листі, то робот-умовляр умить починав відганяти недобрі думки, а подушка нашіптувала крізь сон, щоб кинув це діло. Якщо ж він уперто стояв на своєму, заткнувши вуха й порозбивавши всі звукові колонки, а броньовані обіклавши повстю, то на захист чужої недоторканості ставали фільтри агресивних учинків. Напише такий упертюх анонімку — чорнило розпливеться, скринька подере конверта, а запобіжник останньої лінії оборони доброти про всяк випадок розіб'є адресатові окуляри. Розсердившись, наклепник кине́ться до телефону, але й телефон усі наклепи відфільтрує. Коли ж надумає з палицею погнатися за обраною жертвою, то й палиця, маючи всередині злагодизатор, ламається раніше, аніж ударить!

Викрадання як ножем одрізало, але не тому, що всі, як один, подобрішали, просто не було для цього часу. Зранку до вечора всі сушили голови тим, як перехитрити фільтри і вчинити ближньому якесь паскудство задля власної втіхи. Зріс попит на динаміт і кумулятивні снаряди, що змусило соціотехніків запрацювати з прискоренням — і ось уже бомби вибухали бонбоньєрками та пахучими букетиками, а роботи-умовлятори ревіли, наче ієрихонські труби. Коли облагороджувальні гасла почали виписувати в небі з допомогою реактивних літаків, то населення кинулося купувати кашкети з довгими дашками та темні окуляри. Настали божевільні часи. Швидка воскрешальна допомога мала по горло роботи, бо коли, скажімо, зловмисник сідав до столу посьорбати юшки, а локшина в тарілці сама складалася в літери якої-небудь моральної сентенції, то не раз траплялося, що ковтали ложку замість юшки, аби покінчити з собою, коли вже ніяк не можна з ближнім.

Суперництво технетики з населенням урешті перемістилось у сферу азартних ігор, тим самим перетворившись на елемент маскультури й отримавши назву "тоталізатор-моралізатор", або "морлото".

Хто прихитрявся першим обдурити нового добробота, той одержував головний приз. Це вплинуло, зокрема, й на зменшення тероризму, бо не всі протиморальні прийоми були дозволені, а той, хто порушував правила, позбавлявся нагороди. Матеріальні стимули якраз учасно ліквідували загрозу приватних атомних сутичок, що вже почала вимальовуватися в Лизантії, державі передовій з усіх поглядів. Невідомо чим би це закінчилося, якби не морлото, бо лише одна чутка, буцімто боївка тіловиків надсилає до штаб-квартири партії аморалізаторів листи, наповнені урановою сіллю, а коли набереться критична маса, то півміста злетить у повітря, викликала страшенну паніку.

На всіх дорогах не протовпитися від утікачів, а з хмар на них падав град орнітоптерів, які зіштовхувались у повітряних аваріях. У радіусі двохсот миль утворилася так звана втратосфера, але, на щастя, це була локальна катастрофа.

До речі, про тіловиків. Цей рух виник у зв'язку з занепадом тілесництва. Край кількати́лості (прозваної також тринькати́лістю) поклав фактор цілком тривіальний і, як завжди, непередбачений: забракло кафлобромаїну, без якого не можна було синтезувати вірусів, які, керовані на віддалі, під'єднували до хромосомних ланцюжків тілопомножувальні гени. Коли сировина для виробництва згаданих вірусів подорожчала у двісті разів, а п'ять найбільших тіломножних консорціумів збанкрутували, тоді лизантійська молодь утворила неформальну групу тіловиків, що виступали за якомога дешевші, економш, зручні й скромні тіла. Щодо аморалізаторів, то це була парламентарна фракція прибічників закону, який би карав довічним ув'язненням пошкодження доброботів з допомогою деморалок або злостингерів — боєголовок, що самі наводилися на все шляхетне. Але ви, певно, розумієте, що заглиблюватись у всі подробиці нашої історії ми не маємо змоги.

Боротьба механізованої любові до ближнього проти терористів та принципових захисників свободи дій являли собою, ясна річ, периферію більш серйозних подій. На планеті точилася набагато запекліша, хоча й безкровна битва — із повинню перенаселення.

Слід віддати належне техніці — вона робила, що могла, аби якось полегшити усе тяжчу долю загалу. Найбідніші верстви охоче користувалися так званими циклічними ласощами, які можна було вживати багато разів, позаяк крізь організм вони проходили, не змінившись. Дбаючи передусім про ці верстви, створено було їдлотайні — криптогастрономічні заклади, у яких громадяни, що мали на те кошти, могли харчуватися по-давньому. Відвідувачі розправлялися там з делікатесами у темряві, з допомогою приладів нічного бачення, щоб не псувати настрої перехожим. Містобудівники навчилися зводити мільйонквартирні башти-мурашники протягом трьох днів. Збудовані у такому темпі миттеміста зайняли всі залишки вільного простору.

Уся Лизантія вже перетворилася на суцільну метрополію. Водночас розпочалася гарячкова мініатюризація усього, що можна було зменшити, від книжок і газет до залізниць. Замість метро з'явилося спочатку дециметро, а потім і сантиметро. Але діяльність зменшувальницької промисловості утруднювалась незмінними розмірами самих з'їмлян.

І знову залунали голоси запеклих прибічників контролю над народжуваністю, які називали мікромініатюризацію облудною надією і закликали ввести регуляцію народжуваності якнайшвидше, але їх ніхто не бажав слухати, позаяк це становило б серйозне обмеження основних прав людини. Тому тільки панівними настроями в громадській думці можна пояснити легкість, з якою парламенти схвалили генженерійний план, що отримав назву здрібняльного закону. Закон передбачав зменшення пересічного громадянина в масштабі один до десяти. Зрозуміло, план стосувався наступного покоління з'їмлян. Щоб не порушувати прав і свобод, закон проголошував, що тільки той матиме право плодити довільну кількість нащадків, хто пройде перебудову генів. Це було досить хитро задумано, бо виключало примусову мікрогенізацію: хто не хотів її пройти, той умирав, не залишивши потомства. Таким чином, наступне покоління вже складалося виключно з мікромалюків, а коли повмирали батьки, до нього перейшло спішно зменшене в такому ж масштабі світове господарство.

Комфорт не порушувався, бо все змаліло пропорційно до розмірів громадян. Церкви, обравши менше лихо, схвалили цей маневр. І вперше за багато років скрізь запанувала чудова просторість; до того ж усі почувалися дуже легко, адже найбільші товстуни досягали тільки двохсот грамів ваги.

Але скептики й похмурі пророки бурчали, що це псевдолегкість, і наслідки її будуть фатальні.

На превеликий жаль, лихо загальної тісняви відродилося вже по десяти роках. Провідні генженери-здрібнювачі розуміли, що дальша мікромініатюризація — спосіб ненадійний, позаяк межу для неї становить незмінна структура матерії. Але, потрапивши у безвихідь, зважилися на крок, що був ознакою як рішучості, так і розпачу: друге зменшення в такому самому масштабі, тобто 1:10. Наступне покоління з'їмлян уже мусило користуватися пожежною драбиною, щоб заглянути до прадідівської попільнички, виставленої в історичному музеї.

Та нарешті можна було дихнути на повні груди! Кожна грядка перетворилася на сад, а клумба — на буйні джунглі. Однак тут на голови мікроз'їмлян упали три світових війни: з мухами, комарами й мурахами. Навіть старожитці не пригадували такого лиха, тим більше, що одночасно з нищівними нальотами комарів у тил арміям вдарили таргани, повилазивши з міських підвалів. Їх не лякала навіть танкова броня, адже середній танк важив близько п'яти грамів. Кошмарні комарі, чії перетинчасті крила були більші від розмаху рук дорослого з'їмлянина, кидалися на перехожих, випиваючи їхню кров і залишаючи на тротуарах зсудомлені трупи; мухи хапали свої жертви огидними клейкими мацаками...

Хоча кумулятивні снаряди та термітні гранати дали зрештою раду найгрубшим хітиновим панцерам, хоча ворог гинув масово, а трофеїв було багато (загиблих жуків перетворювали на ванни, із бабок будували гелікоптери), але вибити ворогів до ноги не вдалося, тому у великому поспіху, зосередивши всі технічні сили, міста понакривали

комахостійкими куполами зі скломатеріалу. Як писали хроністи, таким робом відкрите міні-суспільство перетворилося на закрите.

Правда, таргани провадили й далі партизанську війну проти з'їмлян, але тепер місце армії зайняла поліція, а головну роль в обороні відігравали автоматичні пастки та роботи, забезпечені лазерною зброєю. До кінця сторіччя протрималися лише поодинокі поселення під відкритим небом, та й то завдяки протикомариній артилерії зі снарядами, що самонаводилися на комарячий писк. Були спроби приручити деяких комах (об'їжджували ос), але сподіваних результатів це не дало, і тільки стоноги якийсь час використовувались замість поні у дитячих садках. Не будемо зупинятися докладно на деяких побічних вигодах мінімалізації — до них належало, наприклад, полювання на спеціально відгодованих велетенських мишей, що сягали п'ятдесяти грамів ваги. Важко також поділяти ентузіазм прихильників нового виду спорту — деревізму. Підкорення верхівок дерев поза скляними куполами міст приваблювало багатьох сміливців, але смертельний ризик обумовлювали не тільки недосяжна висота будь-якої берези, а й найменший травневий дощик, що міг збити дереволазів з гілки краплею завбільшки з людську голову. Якби навіть удалося винищити геть усіх комах (це була мрія генштабістів), то не змінилося б те становище, на яке всі чомусь заплющували очі, а саме: з'їмляни в нинішньому вигляді нездатні до життя на відкритому просторі, бо найлегший зефір збивав їх з ніг, дощик топив, а пташечка могла задзьобати на місці. Водночас стали повертатися й відомі здавна грізні ознаки перенаселення: скрізь з'являвся натовп, і в серцях знов поселився розпач.

Зрозуміло, про обмеження народжуваності й мови не могло бути: ціною стількох жертв здобуто права й свободи, що такий крах став би ганебним визнанням цілковитої поразки. Тому принаймні з міркувань престижу будь-який інший вихід зі становища вважався за кращий. Вихід запропонувала Лизантійська Академія Наук у формі федераційного проекту. Вироблений Академією маніфест розповсюджували інформаційні агентства усієї З'їмлі. Проект передбачав таку трансформацію спадковості, завдяки якій усі діти наступного покоління

могли б з'єднатись у велетенській гармонійній цілості, ідеально подібній до нашого предка — пралюдця, того велетня, чий легендарний, майже двометровий зріст просто неможливо було собі уявити. Зважуючись на цей крок, — стверджувалось у маніфесті, — ми втрачаємо небагато, адже й так уже перетворилися на в'язнів своїх міст, не в спроможі чинити опору ані вітерцю, ані мушці! Живучи у безнадійному й довгому відриві від природи, мусимо замінювати її собі штучною травичкою наших парків. Нас охоплює жах від самого вигляду кротової нори, а вже охопити поглядом так звані гори — це взагалі поза межами нашої уяви! Про гори ми можемо лише читати в старовинних книгах, успадкованих від предків-гігантів.

Отже, федераційний проект воскресить саме таку монументальну постать, причому шляхом об'єднання восьми мільярдів з'їмлян виникне не простий пралюдець, а історично перше створіння, Сполучені Штати Клітин на двох ногах, справжній мастодонт, Державохід, перед яким відкриється увесь простір планети. В її безмежжі він не почуватиметься самотній, оскільки увійде до її пущ не як одна людина, а як багатомільярдне суспільство.

Ідея, висунута лизантійськими академіками, запалила усім серця, тож невдовзі її було схвалено всез'їмлянським плебісцитом. Однак світова історія — не ідилія: виникли неочікувані сутички, а невдовзі — й остання світова війна. Спалахнула вона від того, що кожна з церков прагнула мати у майбутньому державоході окремий орган і голос, тобто ротовий отвір, утворений з конгрегації вірних та духовної ієрархії. Однак це було неможливо, бо від стількох отворів з'явився б якийсь дірчастий ротовик. Після таких доводів непокірне духовенство перейшло до підривної роботи. З'явилися пасквілі, де проєктований державохід називався потворною в'язницею на двох ногах, поневолянтон, ходячими галерами, відданими на ласку мізкової еліти, яка буде буквально житися кров'ю мільйонів громадян. Розповсюджувалися брехливі інсинуації, буцімто всі місця у центрах відчуження втіхи вже тихцем розподілено між проєктантами та їхніми замовниками. Вся ця підбурювальницька робота не мала б успіху (тим більше, що ботанікам

якраз удалося вивести сорти квітів, чії пахощі мали облагороджувальні властивості, тож їхня поява на ринку коїла громадську свідомість, як олія, пролита на хвилі) — але, на жаль, стали відомі деякі таємні документи проекту. Це були протоколи засідань, на яких відповідальні експерти визнавали, що не всі з'їмляни однаково придатні для зайняття відповідних посад у державоході. Певні регіони, особливо задньо-нижні, призначалися для заселення не досить розвиненими громадянами, тоді як центральна нервова система мала рекрутуватися із заможних громадян Лизантії, як досвідчених у відповідальній діяльності і тим самим призначених для суто розумової праці.

Тож написавши на своїх прапорах антидержавохідні гасла, з криками, що ліпше загинути, аніж перевтілитися в глибини литок чи живота гігантського раба, інсургенти рушили в бій. В загальному хаосі не був почутий голос прибічників "третього шляху". Це були так звані виникалісти. Вони пропонували перетворити геніталії на виникалії, які б у нормальному стані не надавалися до запліднення, але ця здатність виникала б, коли Головний статевий дистрибутор вимикав би імпотенціатор на пульті центральної злягальниці світу — в разі виникнення потреби. Але втрата невелика — все одно цей проект не був би прийнятий.

Війна — точніше, низка локальних, але запеклих сутичок — тривала недовго. Маючи на меті загальне благо і чуючи відповідальність за майбутнє З'їмлі, державоходисти застосували проти невдоволених облагороджувальні гази. Штаб-квартиру повстанців захопили без кровопролиття, засипавши її з повітря оберемками троянд і фіалок з відповідною дією. Виглядало це бомбардування, за свідченням очевидців, просто чудово.

Та коли вже розпочалися приготування до загального злиття, розгорівся новий конфлікт — цього разу серед самих генженерів. А саме, внесено пропозицію про фундаментальну реорганізацію конструкторських бюро: мали виникнути два окремих об'єднання. Першим стала б Адміністрація Асоційованих Мужів (скорочено — АДАМ),

другим — Єдність Витончених Авторок (скорочено — ЄВА). Щоб вирішити сировинну проблему, проектанти поділили б населення З'їмлі навпіл. Будь-який інший шлях, — говорили автори пропозиції, — не захистить державоходу від гидкого збочення, яке запламує чисту ідею. А от коли АДАМ та ЄВА укладуть пакт про ненанапад і дружбу, після чого обидві наддержави заходяться поглиблювати співробітництво на основі рівноправності та невтручання у внутрішні справи, то згодом прийде час і для безпосередніх контактів, чий благотворний взаємовигідний вплив охопить геть усі сфери. Завдяки цьому й пересічні громадяни в ході щоденної торговельної та адміністративної діяльності братимуть участь в цих надзвичайно привабливих стосунках, забезпечених гармонійним співробітництвом відповідних органів.

Проти цього плану одразу ж виступила церква, вбачаючи в ньому небезпеку для священницького целібату, не кажучи вже про те, що не буде жодного служителя культу, який освятив би цей зв'язок.

"Ніякі пакти чи угоди між міністерствами та іншими органами не матимуть сили, — говорилося в заяві ради церков, — позаяк у світлі канонічного права ратифікація міждержавних угод не може прирівнюватися до шлюбного таїнства. Отже, пропонований план є закликом до розпусти, проти чого ми категорично протестуємо". Але шальку терезів перекинув не цей протест, а зовсім інше міркування. Оскільки відбулося б повторне сотворіння світу і все почалося б знову від Адама і Єви, то якнайбільше через кілька тисяч років повернулася б та сама тіснява, викликана перенаселенням З'їмлі, цього разу державоходами. Значить, після нового історичного циклу доведеться знову здійснювати злиття, що пахне безвихіддю для цивілізації. В такому випадку кожен державохід майбутньої епохи складався б з мільйонів клітин-держав. Від такої перспективи затреміли самі ініціатори й відкликали свою пропозицію.

На периферії суперечок про статі майбутньої держави якийсь мислитель висунув своєрідну космогонічну гіпотезу. Викликане перенаселенням створення державоходів із громадян, — стверджував

він, — причому саме за двостатевим проектом, це безсумнівно типове для Космосу явище. Про це свідчить сама природа Всесвіту, збудованого з позитивних та негативних часток, з матерії та антиматерії, і так далі.

Отже, й держави виникають як самці й самиці, розмножуються, а їхні нащадки утворюють нові державні федерації. Цей процес триває безупинно, поступово охоплюючи увесь Всесвіт, так що на питання, з чого складається матерія, слід відповідати: із чистої субстанції державності, сформованої багатовіковою мікромініатюризацією держав, занурених у держави. Оскільки, зменшуючись, вони гублять характерні риси, то можна розпізнати тільки їхню стать, а рештою деталей нехай клопочуться фізики. Можна додати, що той мислитель був відомим юристом-цивілістом. Його концепція не настільки дивацька, як може видатися. Стверджуючи, що атоми складаються з держав, а держави — з атомів, він, напевне, хотів показати, що матерія, існуючи де-юре і де-факто, є цілком законною, становлячи водночас *terminus a quo*, а також *ad quem* — тобто, що матерія й право — одне й те ж, тому питання, що було раніше — право чи світ, є безпредметним, якщо вам ясно, про що йдеться.

Зрештою, то був лише епізод, а згадали ми про цю гіпотезу тому, що вона становила останній вияв не сконфедерованої наукової думки з'їмлян.

Отож зупинилися ми, як вам відомо, на варіанті єдиного державного механізму, і по завершенні законодавчих робіт розпочалися роботи тілодавчі. Питання про розподіл до тих чи інших тканин вирішував жереб, бо кожен пхався до особливо привабливих органів, підключивши усі можливі знайомства й протекції. Регулярно вибухали скандали, пов'язані з корупцією. Викриття однієї з найбільших афер — піднебінної — спричинило примусове заслання винних до підшлункової області, де бракувало охочих і зоставалось чимало вакансій. Постійні заворушення утруднювали державотворчий процес — той рвався до духа, той до вуха, і якби цим забаганкам потурали, то замість життєздатного державохода

виникла б велетенська голова із пащекою до вух, на безформному тулубі.

Але врешті настала урочиста мить розрізання стрічки, яка оперізувала нашу державу. Розрізали ми її власноручно, бо нікого, окрім нас, на З'їмлі вже не було, і підвелися з риштувань на увесь зріст у тому вигляді, в якому ви нас бачите. Оскільки неможливо провести вас, як дорогих гостей, по всій державі, то залишається зробити короткий усний огляд.

Ось у цій будівлі, що туди-сюди повертається, із склепінням у романському стилі, міститься наш Парламент із двох сусідніх палат, правої та лівої, під'єднаних до виконавчих органів за допомогою досить нервової системи адміністрування. У верхніх тілесних провінціях розташувалося Міністерство Атмосферного обміну з Закордоном, а також Головне управління іригації, об'єднане з міркувань економії із Комітетом любові до ближнього. В середині держави діють численні Переробні об'єднання, наприклад — цукрове, харчове, органічного синтезу тощо. Загальною кількістю в шістсот мільйонів циркулюють безупинно по всіх закутках нашої державності поліційні патрулі, не знаючи втоми. Непогано, правда?

Але не станемо приховувати від вас, що не все таке чудове у з'їмлянській державі. Наша найхарактерніша особливість і zarazом клопіт полягає у тім, що кожен громадянин має свідомість, і навіть у цьому ось мізинці більше розуму, ніж у деяких вищих учбових закладах. На жаль, увесь цей розум не може одночасно себе показати, тому лише вокально-дипломатичні органи, акредитовані у ротовому отворі, під керівництвом парламентарної комісії мовних справ шлють вам запевнення у найщиріших почуттях і завершують цей історичний огляд братнім вітанням від імені народних мас, зайнятих щоденною працею на органічній ниві.

Якщо ж вас цікавить, чому так занепав дух у державоході, і як могло статися, що верховна влада порадила доручительським органам взятися

за келих з цикутою, то ми щиро відповімо: через причини як внутрішні, так і зовнішні, позаяк і ті, й інші стали геть нестерпними. Знаєте, що сталося з нами по п'ятнадцяти тисячоліттях цивілізаційного будівництва? Маючи лише оцю пару рук — байдуже, що складену з мільярдів громадян, — ми змушені кочувати під відкритим небом, живлячись корінцями, покусані тріумфуючими комарами, аж урешті безславно кинулися від них навітки, щоб сховатися у вогкій печері — можливо, тій самій, з якої мільярди літ тому вийшов наш предок-троглодит! А все тому, що державохід видавався конструкторам таким монументальним і безмежно сильним велетом, що для нього приготували лише кілька нескладних знарядь та одні штани — до речі, затісні, як показала примірка, внаслідок помилок у плануванні. Вони вважали, що велет сам легко дасть собі раду на планеті. Чи ж не успадкували ми усю з'їмлянську економіку? Так, але що за користь від міст, де на площі навіть п'яти не можна вмістити, або від роботів, дрібніших за тирсу?

Ми б урешті, зціпивши зуби, дали собі раду з зовнішніми труднощами, якби не фатальний внутрішній стан держави. Ніхто, буквально ніхто не задоволений тим постом, на який його поставлено! Бурчати, вимагати, кричати, жадати неможливого — ось їхній девіз! Як може парламент розглядати невідкладні суспільні справи, коли коліна вимагають, щоб їм надано власні очі, а нижні півкулі погрожують унерухомити транспортні засоби, жаліючись, що їм буцімто холодно й твердо. Ви ж розумієте, що таке державний нежить?

Та ми змогли б і з безвідповідальними вимогами впоратися, і надмірні апетити заспокоїти, якби не підбурювачі, сховані в парламентських палатах — фроньдисти, що підкопуються під нашу державну свідомість. Ви тільки уявіть собі, чого вимагає ця нелегальна опозиція удень, а особливо вночі! Захоплення сусідньої держави іншої статі, вторгнення в її межі без усякого обміну нотами, нагло! Та обставина, що такої держави нема й бути не може, ніяк не впливає на запеклих змовників. Зрозумівши, що всі спроби умовляння й діалогу з ними безрезультатні, що нашому уряду затьмарюють глузд видивами тієї запаморочливої окупації, що з усіх сил добиваються якщо не реального, то хоча б уявного безвладдя

нашого державоходу, ми впізнали в їхніх голосах дух проклятого суверена хтивості, маркіза пристрастей, що одвіку підривав наші основи! А позаяк той тиран, нездоланий попри всі наші зусилля, й надалі прагне нами оволодіти, вже рвучись до верховної влади, то ми вирішили покінчити з ним і з собою заодно. Після тривалих внутрішніх дебатів ми вирушили на пустельне нагір'я, наповнили соком із ягід шалію порожню мікроз'їмлянську цистерну, знайдену під кущем, і піднесли її до вуст, ігноруючи голос внутрішнього спротиву, який говорив нам, буцімто безнадійна хіть, а не чисті державні інтереси є причиною нашого державогубства!

Справді, цистерна з цикутою затремтіла в нашій руці, але присягаємося, що ми вихилили б її до дна, якби не студений вихор, що, нагло зірвавшись з небес, ударив, підхопив нас, і наша держава поринула у льодовий сон, щоб тільки тут, у вашому дружньому колі, розплющити очі...

ВСЕСВІТ. — 1989. — № 8.

ЛЕМ С. Кіберіада. — К.: Дніпро, 1990. — 816 с. — (Фантастика. Пригоди. Детектив).